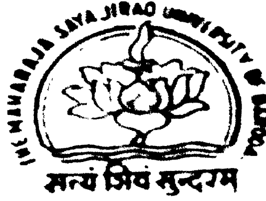

GAEKWAD'S
ORIENTAL SERIES

No. CXXVI

RĀGATATTVAVIBODHA
of
ŚRĪNIVĀSA

ekwad's Oriental Series
blished under the Author-
of the Maharaja Sayajirao
iversity of Baroda.

General Editor :
G. H. Bhatt, M.A.

CXXVI

श्रीनिवासकृत—

रागतत्त्वविबोधः ।

CONTENTS

Introduction	i-vii
Text	1-62
१ प्रास्ताविकम्	1
२ श्रुतिजातिविवेकप्रकरणम्	3
३ स्वरप्रकरणम्	4
४ ग्राममूर्च्छनाप्रकरणम्	7
५ गमकप्रकरणम्	8
६ मेललक्षणप्रकरणम्	9
७ रागप्रकरणम्	24
८ श्रुतिनिर्णयः	60

INTRODUCTION

Publication of ancient Indian texts on music, still in manuscripts, had been one of the principal activities of the late Prof. Bhātakhaṇḍe. Such publications have helped us to understand the different stages in the evolution of Indian music, both in the North and in the South. Study of ancient texts may help us to bring back to life some of the ancient Rāgas which are now almost extinct. Such a study would also bring to light the various changes that have taken place at present in the names of the Rāgas, the notes used in them, the *thāṭas* or *meḷas* to which they are assigned, and the *tānas*, *ālāpas*, *gamakas*—the distinctive graces, that adorned the music of the past, and will enable us to bring about a revival of the past glories of Indian music and to carry further researches in the science of Indian Music.

A study of the published Indian texts on music has shown that in the past, new innovations were gladly welcomed from time to time. Modern North Indian music is a happy blending of Hindu and Islamic cultures.

The Rāgatattvavibodha of Śrīnivāsa is being published here for the first time from a single manuscript (No. 10818) in the Oriental Institute. It is a modern copy (made in V.S. 1977) of a paper ms. in the collections of the Palace Library of H. H. The Maharaja of Bikaner. The original Bikaner manuscript was again consulted in preparing this edition. We are indeed very much obliged to H. H. the Maharaja of Bikaner for the kind loan of the MS. The original Bikaner MS. is on paper (Size 10·2″ × 4·6″) and contains 40 folios, 9 lines to a page. It is not dated. No other MS. of this work is brought to light.

The author: Nothing is known from the text about the author except his name. The colophon at the end merely reads :—

इति श्रीनिवासकृतरागतत्त्वविबोधः समाप्तिमगमत् ॥

The date of composition of the work is also not known. But the author quotes profusely from the Saṅgīta-Pārijāta of Ahobala as will be seen from the footnotes in the text. A number of verses have been incorporated either bodily or with slight changes from the Saṅgīta-Pārijāta. Verses on Jāti, Svaras, Mūrcchanās and Rāgas are reproduced almost verbatim from the work of Ahobala. Śrīnivāsa is the borrower as is evident from the context of such verses in both the texts. He, therefore, flourished after Ahobala.

On the other hand, it is noticed that Pandit Bhāva Bhaṭṭa, who flourished in the court of the Rāṭhod ruler Anup Singh of Bikaner, has quoted the opinion of Śrīnivāsa while dealing with Rāgas in his famous work entitled Anūpa-

Vilāsa. Now Anup Singh was a contemporary of Aurangzeb and ruled in Bikaner from 1674 to 1709 A. D.

The date of Ahobala is not certain. Pandit Bhātakhaṇḍe has shown that the Sangīta-Pārijāta of Ahobala was possibly written in the latter half of the seventeenth century as the work was translated into Persian by Dīnānātha in 1724 A D.[1] We might, therefore, conclude that Ahobala wrote in the first half of the seventeenth century A.D. while Śrīnivāsa composed his work in the second half of the same century, *i.e.* between c. 1650 and c. 1680 AD.

Prof. Bhātakhaṇḍe prefers to assign Śrīnivāsa to the first half of the eighteenth century but this cannot be reconciled with the fact that Paṇḍita Bhāva Bhaṭṭa, who was in the court of Anup Singh (1674-1709 A.D.), has quoted the opinion of Śrīnivāsa from Rāgatattvavibodha.

Ahobala, the author of Saṅgīta-Pārijāta, sometimes regarded as having composed his work in the latter half of the seventeenth century is either a senior contemporary or a predecessor of Śrīnivāsa. There is no conclusive evidence to show the exact date of composition of Sangīta-Pārijāta. However, his work is one of the most important texts on the Northern system of music and was so popular that it was translated into Persian in 1724 A. D., as noted above.

Ahobala recognises twenty-nine swara-names in the octave, but he does not use more than twelve notes to describe his rāgas. Like Hṛdaya-nārāyaṇa Deva he also describes these svaras in terms of the length of the wire of the Vīṇā. The Śuddha mela of Saṅgīta-Pārijāta is just like the Kāfī Rāga of the North and may be compared to the Kharaharapriyā mela of the South.

Ahobala seems to have access to both the Rāga-Taraṅginī and the Rāga-Vibodha. Ahobala describes 122 Rāgas and he believes in the appropriateness of the time, period and season of singing them.

Damodara Miśra, who wrote Sangīta Darpaṇa in c. 1625 A.D., in the age of the Mogul Emperor Shah Jahān, may be regarded as a predecessor of Śrīnivāsa. Govinda Dīkṣita, a minister in the court of Prince Raghunātha Nāyak of Tanjore (1614-1640 A.D.), is another immediate predecessor of Śrīnivāsa. Govinda Dīkṣita is the author of Saṅgīta-Sudhā, a text advocating the Karṇāṭic system of music.

Hṛdaya-nārāyaṇa Deva, the author of Hṛdaya-Kautuka and Hṛdaya-Prakāśa, who is said to have ruled over Gauḍa Deśa in about 1660 A.D. may be regarded as a contemporary of Śrīnivāsa. The works of Hṛdaya-nārāyaṇa Deva deal with the Northern system of music. His twelve parent thāṭas are borrowed

[1] उत्तर हिन्दुस्थानी संगीतनी ऐतिहासिक समालोचना (Gujarati ed., Ahmedabad), p. 39. Also see Alain Daniélou, North Indian Music, Vol. I, p. 31.

from Rāga-Taraṅgiṇī, and a thirteenth thāṭa with त्रिश्रुति म and त्रिश्रुति नि was newly inverted by him. He defines melas as a collection of notes capable of producing Rāgas, and also says that the use of two, three or four notes may produce tānas, but not rāgas. His Śuddha scale corresponds to the Kāfī scale of modern Hindusthānī music, and he classifies rāgās according to the genus and species system. He fixes the positions of Śuddha and Vikṛta svaras in terms of the lengths of the sounding wire of the Vīṇā. The relative pitches of these notes were fixed with great accuracy.

Another writer, contemporary of Śrīnivāsa is Vyaṅkaṭa-makhī who wrote, in c. 1660 A.D., the Caturdaṇḍiprakāśa, an important text on Southern music.

Bhāva Bhaṭṭa (1674-1709 A. D.) a successor of Śrīnivāsa, has written three books on music in honour of his patron king Anup Singh of Bikaner. His father was a great musician of the court of Shah Jahan and had obtained the title of Kavi-Rāja from the emperor.

He composed three works, *viz.*, Anūpa-Saṅgīta-Vilāsa, Anūpa-Saṅgīta-Ratnākara and Anūpa-Saṅgītāṅkuśa. Bhāva Bhaṭṭa shows considerable acquaintance with the Southern system of music and has tried to arrange the northern rāgas according to the southern system. The author also gives a historical view of the Rāgas and their various classifications.

In his second work (A.-Saṅgīta-Ratnākara) he gives various forms of 18 different melodies, catalogues 37 varieties of Grāma rāgas and cites 20 different melas with their derivatives. In the third text he cites six rāgas and five rāgiṇīs. Description of these rāga-lakṣaṇas is very important. Bhāva Bhaṭṭa accepts the mukhārī-mela as the chief Śuddha scale.

Amongst other successors of Śrīnivāsa may be noted Śubhaṅkara, the author of Saṅgīta-Dāmodara (c. 1690 A. D.) and Puruṣottama Miśra, the author of Saṅgīta-Nārāyaṇa (c. 1730-50 A. D.), and Tulāji Mahārāja of Tanjore (c. 1763-87 A.D.) who composed the Saṅgītasārāmṛtoddhāra.

The Text :—Rāga-tattva-Vibodha is evidently a work on North Indian Music. We do not know whether Pandit Śrīnivāsa came from the North or the South; the name sounds Southern, though the system of music expounded by him is undisputably the Northern one. This work contains a clear exposition of the scale in vogue in North India, corresponding to our modern Kāfī scale. In the South, the scale adopted in those days was known as Mukhārī (or Kanakāṅgī) scale.[1]

[1] It may, however, be noted in passing that the scale at present adopted in N. Indian music is the Bilāvala, introduced by Muhammad Razza Khan, a prince of Patna who lived in the 19th century.

The svaras comprising the Kāfī scale being स, रि, ग˘, म, प, ध, नि where ग˘ and नि˘ are *komala* and others are *śuddha*, while the svaras of the Mukhārī scale are स, रि˘, ग, म, प, ध˘ and नि where रि˘ and ध˘ are *komala* and the rest are *śuddha* or Tivra. I need not dilate here on the main points of difference in the Northern and Southern schools of Indian music.

Pandit Śrīnivāsa dwells on the significance of *śrutis, svaras* and mūrcchanās and gives details of each.

Śrutis :—He accepts the total number of śrutis to be 22, (and not 24 as some other writers would believe) quotes the ancient divisions of these into Diptā, Āyatā, Mṛdu, Madhyā, Karuṇā etc., and places the positions of the svaras सा, रि, ग, म, प, ध, नि on the 4th, 7th, 9th, 13th, 17th, 20th and 22nd śrutis respectively. In this he agrees with Hṛdaya Nārāyaṇa Deva and Pandit Ahobala who preceded him. All music in the age of these writers was however based on the well-known twelve notes only, the remaining ten śrutis were allowed to act as graces, or ornamental svaras in the composition of the melas.

Svaras :—The seven śuddha and the five vikṛta svaras, *i. e.* 12 notes formed the mainspring of music according to the general belief of the age. Paṇdita Śrīnivāsa was a faithful follower of this belief. Though Paṇdita Ahobala (in his Saṅgīta Pārijāta) takes into account 29 svaras (*viz*, 7 śuddha, 8 komala vikṛta and 14 tīvra-vikṛta svaras) yet in actual practice he only makes use of 7 śuddha and 5 vikṛta svaras, *i. e.* 12 svaras in all, in his description of Rāgas.

The most interesting feature of the description of śuddha and vikṛta svaras is the method in accordance with which the location of these svaras is fixed. They have shown the positions of these svaras by actual experimentation and with the help of the speaking wire of the Vīṇā. The positions are expressed in terms of the length of the sounding wire of the Vīṇā, according to their distance from the top (मेरु) as well as from the bottom (खार्डी) at which they are situated, the length of the wire being 36 inches. Śrīnivāsa fixes the positions of the śuddha svaras first and then those of the vikṛta ones according to actual mathematical calculations. He follows Ahobala with a slight difference.

Mūrcchanās :—The function and significance of mūrcchanā received a slightly modified interpretation at the hands of Ahobala and Śrīnivāsa. Ancient writers defined mūrcchanā as " क्रमात् स्वराणां सप्तानामारोहश्चावरोहणम् । (संगीतरत्नाकर I. 4.9)." The first starting svara of the Rāga-ālāpa was identified with mūrchanā by the ancient writers. In the times of Ahobala and Śrīnivāsa it was looked upon as an absolutely essential ingredient for the production

of a Rāga, and stood mid-way between Mela and Rāga. Mūrcchanā added the āroha and avaroha to the mela and thus produced the Rāga. By a process of āroha and avaroha, the Rāga could be produced directly from the mela. Modern professional artists, especially, the Mahommadans, use the term mūrcchanā in the sense of a kind of gamaka, thus divesting it of all its ancient significance. In Southern music, even now, mūrcchanā means the āroha and avaroha and nothing more.

Mela or Thāṭa :—Out of the Śuddha and Vikṛta svaras were produced the Melas or Thāṭas as they were popularly called then, and out of these melas, by suitable permutation and combination of the svaras comprising them, were produced the different Rāgas. Mela or Thāṭa, as defined by Ahobala and Śrīnivāsa, means only a series of notes capable of producing Rāgas.

Rāgas :—Rāgas were classified as belonging to certain melas. Thus the method of classifying Rāgas under distinct melas must have been popular in the age of Ahobala and Śrīnivāsa. According to some writers, the Rāgas are classified as *Janya-Janaka* species, or as Rāga (male)-Rāgiṇī (female) and their sons. Other writers, including our author, adopted the method of classifying Rāgas according to the melas or thāṭas to which they belonged. The varieties of these melas are however not named in our text, but the principle of Oḍava, Ṣāḍava and Sampūrṇa Jātis is applied to them. Ahobala describes only 122 Rāgas, while Śrīnivāsa describes only 104 Rāgas.

Time-Theory :—Time-theory of music also seems to have been prevalent, though no mention thereof is made by Śrīnivāsa, for Ahobala, who preceded our author has grouped his rāgas according to the time-theory and has assigned to them their proper periods of singing, while certain rāgas are mentioned as suitable for all hours (सर्वदा सुखप्रदाः). According to the Indian conception, there is some inherent quality in the different rāgas which allocate them to particular seasons and associate them with particular hours of the day and night. Along with this, the conception of the picturisation of the Rāgas with their respective presiding deities came into prominence. There is however no suggestion of this pictorial aspect of the Rāgas in our text.

According to Śrīnivāsa, every rāga has four parts, namely, *udgrāha*, *sthāyī*, *saṁcārī* and *mūktāyī*, udgrāha being the first part with which the ālāpa of the Rāga was commenced. These parts seem to correspond with the *sthāyī*, *antarā*, *saṁcārī* and *ābhoga* of the modern Hindustani music.

The text of the Rāgatattvavibodha, as available to us, offers no chapter-

The svaras comprising the Kāfī scale being स, रि, ग॑, म, प, ध, नि where ग॑ and नि॑ are *komala* and others are *śuddha*, while the svaras of the Mukhārī scale are स, रि॑, ग, म, प, ध॑ and नि where रि॑ and ध॑ are *komala* and the rest are *śuddha* or Tīvra. I need not dilate here on the main points of difference in the Northern and Southern schools of Indian music.

Pandit Śrīnivāsa dwells on the significance of *śrutis, svaras* and mūrcchanās and gives details of each.

Śrutis :—He accepts the total number of śrutis to be 22, (and not 24 as some other writers would believe) quotes the ancient divisions of these into Diptā, Āyatā, Mṛdu, Madhyā, Karuṇā etc., and places the positions of the svaras सा, रि, ग, म, प, ध, नि on the 4th, 7th, 9th, 13th, 17th, 20th and 22nd śrutis respectively. In this he agrees with Hṛdaya Nārāyaṇa Deva and Pandit Ahobala who preceded him. All music in the age of these writers was however based on the well-known twelve notes only, the remaining ten śrutis were allowed to act as graces, or ornamental svaras in the composition of the melas.

Svaras :—The seven śuddha and the five vikṛta svaras, *i. e.* 12 notes formed the mainspring of music according to the general belief of the age. Paṇdita Śrīnivāsa was a faithful follower of this belief. Though Paṇdita Ahobala (in his Saṅgīta Pārijāta) takes into account 29 svaras (*viz*, 7 śuddha, 8 komala vikṛta and 14 tīvra-vikṛta svaras) yet in actual practice he only makes use of 7 śuddha and 5 vikṛta svaras, *i. e.* 12 svaras in all, in his description of Rāgas.

The most interesting feature of the description of śuddha and vikṛta svaras is the method in accordance with which the location of these svaras is fixed. They have shown the positions of these svaras by actual experimentation and with the help of the speaking wire of the Vīṇā. The positions are expressed in terms of the length of the sounding wire of the Vīṇā, according to their distance from the top (मेरु) as well as from the bottom (बार्डा) at which they are situated, the length of the wire being 36 inches. Śrīnivāsa fixes the positions of the śuddha svaras first and then those of the vikṛta ones according to actual mathematical calculations. He follows Ahobala with a slight difference.

Mūrcchanās :—The function and significance of mūrcchanā received a slightly modified interpretation at the hands of Ahobala and Śrīnivāsa. Ancient writers defined mūrcchanā as " क्रमात् स्वराणां सप्तानामारोहश्चावरोहणम् । (संगीतरत्नाकर I. 4.9)." The first starting svara of the Rāga-ālāpa was identified with mūrchanā by the ancient writers. In the times of Ahobala and Śrīnivāsa it was looked upon as an absolutely essential ingredient for the production

of a Rāga, and stood mid-way between Mela and Rāga. Mūrcchanā added the āroha and avaroha to the mela and thus produced the Rāga. By a process of āroha and avaroha, the Rāga could be produced directly from the mela. Modern professional artists, especially, the Mahommadans, use the term mūrcchanā in the sense of a kind of gamaka, thus divesting it of all its ancient significance. In Southern music, even now, mūrcchanā means the āroha and avaroha and nothing more.

Mela or Thāṭa :—Out of the Śuddha and Vikṛta svaras were produced the Melas or Thāṭas as they were popularly called then, and out of these melas, by suitable permutation and combination of the svaras comprising them, were produced the different Rāgas. Mela or Thāṭa, as defined by Ahobala and Śrīnivāsa, means only a series of notes capable of producing Rāgas.

Rāgas :—Rāgas were classified as belonging to certain melas. Thus the method of classifying Rāgas under distinct melas must have been popular in the age of Ahobala and Śrīnivāsa. According to some writers, the Rāgas are classified as *Janya-Janaka* species, or as Rāga (male)-Rāgiṇī (female) and their sons. Other writers, including our author, adopted the method of classifying Rāgas according to the melas or thāṭas to which they belonged. The varieties of these melas are however not named in our text, but the principle of Oḍava, Ṣāḍava and Sampūrṇa Jātis is applied to them. Ahobala describes only 122 Rāgas, while Śrīnivāsa describes only 104 Rāgas.

Time-Theory :—Time-theory of music also seems to have been prevalent, though no mention thereof is made by Śrīnivāsa, for Ahobala, who preceded our author has grouped his rāgas according to the time-theory and has assigned to them their proper periods of singing, while certain rāgas are mentioned as suitable for all hours (सर्वदा सुखप्रदा:). According to the Indian conception, there is some inherent quality in the different rāgas which allocate them to particular seasons and associate them with particular hours of the day and night. Along with this, the conception of the picturisation of the Rāgas with their respective presiding deities came into prominence. There is however no suggestion of this pictorial aspect of the Rāgas in our text.

According to Śrīnivāsa, every rāga has four parts, namely, *udgrāha, sthāyī, saṁcārī* and *mūktāyī*, udgrāha being the first part with which the ālāpa of the Rāga was commenced. These parts seem to correspond with the *sthāyī, antarā, saṁcārī* and *ābhoga* of the modern Hindustani music.

The text of the Rāgatattvavibodha, as available to us, offers no chapter-

wise treatment. The author discusses different topics one after another and differentiates them with 'इति' at the end respectively of each topic. The ślokas, too, are not numbered properly in some places and necessary changes have been made in editing the text.

We have, however, divided the entire text into several distinct chapters and illustrations on melas and Rāgas have been distinctly and separately grouped by us. The eight chapters are as under:—(1) प्रास्ताविकम्—Prefatory, (2) श्रुतिजातिविवेकप्रकरणम्—Śrutis and Jātis discriminated, (3) स्वरप्रकरणम्—chapter on Svaras, subdivided into (3a) शुद्धस्वरप्रकरणम्, (3b) विकृतस्वरप्रकरणम्, (3c) संवाद्यादिस्वरप्रकरणम्, (3d) स्वरसंज्ञाप्रकारप्रकरणम्, Chapter (4) ग्राममूर्च्छनाप्रकरणम्—Grāmas and Mūrcchanās, (5) गमकप्रकरणम्—Gamakas explained, (6) मेललक्षणम्—Characteristics of Melas (Thāṭas) along with their illustrations, (7) रागप्रकरणम्—Rāgas with their characteristics (in all 104 rāgas), and lastly (8) श्रुतिनिर्णय:—The number of Śrutis between various svaras etc.

It may be noted that in making such a division into chapters we have not effected any change in the order of the text but the chapter-headings are introduced for the convenience of the readers.

In the prefatory chapter the author has attempted to establish, in a novel way, the importance and utility of Gāna, basing his arguments on the *vidhi* and *niṣedha* as laid down by the Śruti, the Smṛti and Bhāgavata etc. Gāna, in the accompaniment of Vādya and Nṛtya, is a sure way to gain fame and wealth. Gaining fame is equivalent to gaining Rāṣṭra, as propounded by the Śrutis. It is also a sure way of obtaining final beatitude (*mokṣa*), as propounded by the Smṛti, and is equally a sure way of obtaining constant companionship of the Almighty Lord, as propounded by the Bhāgavata.

Verses 12 to 16 of this chapter enumerate the subjects which the author is going to discuss in the book. These are—(1) Sound (*dhvani*), (2) Śruti and its Jātis, (3) Svaras—Śuddha and Vikṛta, (4) Consonant and other notes (*saṁvādī* and other Svaras), (5) Characteristics of Grāma, characteristics of (6) Mūrcchanā and of (7) Gamaka, (8) Melas, (9) Rāgas, (10) Difference between melas and Rāgas and lastly, (11) The four parts of a song—*udgrāha, sthāyī, saṁcārī*, and *dyotaka*.

A salient feature of the Rāgatattvavibodha is the description of the method in accordance with which the author fixes the exact positions of the Śuddha and Vikṛta svaras on the speaking wire of the Vīṇā. These positions are mathematically calculated and assigned (verses 36 to 48).

I am thankful to Prof G. H. Bhatt, the Director, Oriental Institute and Dr. U. P. Shah, the Deputy Director, O. I., for the co-operation they have offered in various ways, in editing this text. I am also very thankful to Shri

J. S. Pade-Shastri, Manuscripts Superintendent, Oriental Institute, who kindly went through the whole Press-copy and the Proofs and offered valuable suggestions.

The Sangeeta Nataka Akadami has done valuable services to the cause of study of Indian Music by donating a substantial sum towards the publication of the still unpublished rare works on music. It is under this programme of the Akadami that this work is published in the Gaekwad Oriental Series of the M. S. University of Baroda.

V. S. DESAI

रागतत्त्वविबोधः ।

[(१) अथ प्रास्ताविकम्]

श्रीगणेशाय नमः ।

नत्वा लक्ष्मीपतिं देवं भरतादिमुनीनपि ।
रागतत्त्वविबोधाय वक्ष्ये सङ्गीतलक्षणम् ॥ १ ॥

सकलाः सकला विद्याः श्रीनिवासो विभाव्य च ।
कलारत्नस्य गानस्य तत्त्वतो लक्षणं ब्रुवे ॥ २ ॥

नृत्यवाद्यविशेषाभ्यां गानं चेदुपबृंहितम् ।
तदा सङ्गीतमित्याहुर्लक्ष्यलक्षणकोविदाः ॥ ३ ॥

गीतवादित्रनृत्यानां यस्मादङ्गयङ्गता भवेत् ।
गानं केवलमप्याहुः सङ्गीतं लक्ष्मवेदिनः ॥ ४ ॥

गानोपयोगिनां तावदुद्देशः क्रियतेऽधुना ।
अनिष्टाननुबन्धीष्टसाधनत्वविवेकतः ॥ ५ ॥

प्रवर्त्तन्ते जनाः सर्वे इति शास्त्रविनिश्चयः ।
महानिष्टानुबन्धीष्टसाधनत्वविवेकिनाम् ॥ ६ ॥

कथं भवेन्निषिद्धत्वात्प्रवृत्तिर्गानकर्मणि ।
प्रदृश्यन्ते मया वेदाः पूर्वपक्षार्थसिद्धये ॥ ७ ॥

" तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम् ।
यत्प्रतिगृह्णीयात् । शमलं प्रतिगृह्णीयात् । "

(तैत्तिरीयब्राह्मणम् I. 3.2.)

इति गाननिषेधप्रतिपादकश्रुतयः ।
तथा विधेश्च सिद्धत्वात्तात्पर्यं मृग्यतेऽधुना ॥

" अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति । योऽश्वमेधेन यजते । ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः । श्रिया वा एतद्रूपम् । यद्वीणा । श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः । यदा खलु वै पुरुषः

श्रियमश्नुते । वीणास्मै वाद्यते । तदाहुः । यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम् । प्रभ्रꣳशुकाऽस्माच्छ्रीः स्यात् । न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति । ब्राह्मणोऽन्यो गायेत् । राजन्योऽन्यः । ब्रह्म वै ब्राह्मणः । क्षत्त्रꣳ राजन्यः । तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्त्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति । तदाहुः । यदुभौ दिवा गायेताम् । अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत् । न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति । यदा खलु वै राजा कामयते । अथ ब्राह्मणं जिनाति । दिवा ब्राह्मणो गायेत् । नक्तꣳ राजन्यः । ब्राह्मणो वै रूपमहः । क्षत्त्रस्य रात्रिः । तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्त्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति । इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत् । इष्टापूर्त्तं वै ब्राह्मणस्य । इष्टापूर्त्तेनैवैनꣳ स समर्धयति । इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः । युद्धं वै राजन्यस्य । युद्धेनैवैनꣳ स समर्धयति । अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः । योऽश्वमेधेन यजत इति । तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः । षट्त्सम्पद्यन्ते । षड्वा ऋतवः । ऋतूनेवास्मै कल्पयतः । ताभ्याꣳ सꣳस्थायां । अनोयुक्ते च शते च ददाति । शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः । आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति । **इति श्रुतयः** ॥ ”

(तैत्तिरीयब्राह्मणम् III. 9.14.)

वीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः ।
तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्गं नियच्छति ॥ ८ ॥[1]

इति याज्ञवल्क्यस्मृतिः । (III. 4.115.)

शृण्वन्सुभद्राणि रथाङ्गपाणेर्जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ॥
गीतानि नामानि तदर्थकानि गायन्विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥ ९ ॥

(श्रीमद्भागवतम् , ११. २. ३९)

नाहं वसामि वैकुण्ठे योगिनां हृदये रवौ[2] ।
मद्भक्ता यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारद ॥ १० ॥

इति भागवतादिवचनानि ।

असद्गानपराः सर्वा निन्दास्ता वैदिका मताः ।
ईश्वरो गीयते यस्मात्तद्गानं वेदबोधितम् ॥ ११ ॥

सङ्गीतं ध्वनिसम्भूतिः श्रुतयो जातयस्तथा ।
शुद्धाः स्वरा विकाराद्याः स्वरस्थानानि सर्वशः ॥ १२ ॥

१ cf. सङ्गीतपारिजात, verse 18.

२ सं. पा. (v. 16) reads न च for रवौ.

संवाद्यादिस्वराणां च भेदा ग्रामस्य लक्षणम् ।
मूर्च्छनालक्षणं चापि गमकानां च लक्षणम् ॥ १३ ॥
रागमेलाश्च सर्वेऽपि सम्पूर्णत्वादिभेदिनः ।
तत्तन्मेलस्य रागाणां भेदकारणलक्षणम् ॥ १४ ॥
ताना उद्ग्राहभूताश्च स्थाई(यि)तानाः सुनिर्मलाः ।
सञ्चारी(रि)तानकप्या(थ)नं समाप्तिद्योतकास्तथा ॥ १५ ॥
एतावन्ति च वस्तूनि ग्रन्थेऽस्मिन्कथितानि हि ।
आयुर्वेदेन सम्प्रोक्ता योगशास्त्रेण चोदिता ॥ १६ ॥
पिण्डसंस्था मया नोक्ता पिष्टपेषणताभिया ।

[(२) अथ श्रुतिजातिविवेकप्रकरणम् ।]

नाभिहृत्कण्ठमूर्द्धास्यस्थानोत्पन्नो ध्वनिर्मतः ॥ १७ ॥
तिसृषूर्ध्वासु नाडीषु हृदि तिर्यङ् समन्विताः ।
द्व्यधिका विंशतिस्ताभ्यः श्रुतयस्तत्समा मताः ॥ १८ ॥[1]
जातयस्तत्र पञ्च स्युर्वक्ष्यमाणाभिधायुताः ।
स्वरेभ्यः श्रुतयो भिन्नाः श्रावणत्वेन हेतुना ॥ १९ ॥
अहिकुण्डलवत्तत्तद्व्यवहारोऽपि युज्यते ।
सजातिश्रुतिनामानि ब्रुवे शिक्षोक्तमार्गतः ॥ २० ॥
अथ दीप्ता च तीव्रायां कुमुद्वत्यां तथाऽऽयता ।[2]
मन्दायां च मृदुर्ज्ञेया मध्या छन्दोवतीश्रिता ॥ २१ ॥
करुणा च दयावत्यां मध्या सा रञ्जनीश्रिता ।
रक्तिकायां न चे (भवे)ज्जातिर्मृदुसंज्ञा ततः परम् ॥ २२ ॥
रौद्र्यां दीप्ता च क्रोधायी (या) मायवा(ता)ख्या प्रकीर्तिता ।
वज्रिकायां तु दीप्ता स्यात्प्रसारिण्यां तथाऽऽयता ॥ २३ ॥

cf :—The सङ्गीतपारिजात, v. 34 which reads :—
ऊर्ध्वस्थितत्रिनाडीषु नाड्यस्तिर्यग्हृदिस्थिताः ।
द्वाविंशतिमिताश्चेति प्राचीना मुनयोऽब्रुवन् ॥ ३४ ॥
cf verses 21 to 28 with verses 52 to 60 of संगीतपारिजात

प्रीत्यां श्रुत्यां मृदुः प्रोक्ता मध्या सा मार्जनीं श्रिता ।
क्षिप्ता(त्या)मुक्ता मृदुर्जातिर्मध्या रक्तां समाश्रिता ॥ २४
सन्दीपिन्यां तथा श्रुत्यामायता जातिरीरिता ।
आलापिन्यां तथा श्रुत्यां करुणाजातिरुच्यते ॥ २५ ॥
मदन्त्यां करुणा ज्ञेया रोहिण्यामायता स्थिता ।
रम्या मध्याश्रिता जातिरिति सूरिविनिश्चयः ॥ २६ ॥
उग्रायां च भवेद्दीप्ता मध्या तां क्षोभिणीं श्रिता ।
इक्षुक्षीरगतं यद्वन्माधुर्यं नोच्यते जनैः ॥ २७ ॥
तद्वच्छ्रुतिगता जातीर्वाचा को वा वदिष्यति ।
श्रोत्रप्रत्यक्षसिद्धास्ता भिन्नश्रुतिसमाश्रिताः ॥ २८ ॥
परस्परं स्वसादृश्यं जातयः समुपाश्रिताः ।
अवान्तरभिदा युक्ता जातिभेदैश्च शोभिताः ॥ २९ ॥
स्वरस्थाने क्रियाभेदैर्वैचित्र्यं जायते बहु ।
जातिभेदे समव्याप्तं यत्तज्ज्ञेयं मनीषिभिः ॥ ३० ॥

इति श्रुतिजातिविवेकः ॥

[(३) अथ स्वरप्रकरणम्]

[(३ अ) अथ शुद्धस्वरप्रकरणम्]

चतुःश्रुतिसमायुक्ताः स्वराः स्युः स-म-या(पा)भिधाः ।
गती(नी)श्रुतिद्वयोपेतौ रिधौ त्रिश्रुतिकौ मतौ ॥ ३१ ॥
स्वयं रञ्जयति स्वान्तं यः स नादः स्वरः स्मृतः ।
निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः ॥ ३२ ॥
पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः ।
इत्यादीनि च नामानि स्वराणामुदितानि हि ॥ ३३ ॥
वीणायास्ते स्वराः कण्ठाः(ण्ठात्) सम्भवन्ति सुखप्रदाः ।
शिख्यादिध्वनिसङ्काशास्ते स्वेषां मध्ये परस्परम् ॥ ३४ ॥
षड्जादित्वमुपेताः स्युरितिभावो मयोदितः ।
स्वरस्य हेतुभूताया वीणायाश्चाक्षुषत्वतः ॥ ३५ ॥

तत्र स्वरविबोधार्थं स्थानलक्षणमुच्यते ।
पूर्वान्त्ययोश्च मेर्वोश्च मध्ये तारकसंस्थितिः ॥ ३६ ॥
तदर्धेनातितारस्य सम्वरस्य स्थितिर्भवेत् ।
मध्यस्थानादिमषड्जमारभ्यातारषड्जगम् ॥ ३७ ॥
सूत्रं कुर्यात्तदर्थे(र्धे) तु स्वरं मध्यममाचरेत् ।
भागत्रयसमायुक्तं तत्सूत्रं कारितं भवेत् ॥ ३८ ॥
पूर्वभागद्वयादग्रे स्थापनीयोऽथ पञ्चमः ।
षड्जपञ्चममध्ये तु गान्धारस्थानमाचरेत् ॥ ३९ ॥
षड्जपञ्चमगं सूत्रमंशत्रयसमन्वितम् ।
तत्रांशद्वयसन्त्यागात्पूर्वभागे तु रिर्भवेत् ॥ ४० ॥
पञ्चमोत्तरषड्जाख्यं(ख्य)मध्ये धैवतमाचरेत् ।
पसयोर्मध्यभागे स्याद्भागत्रयसमन्विते ॥ ४१ ॥
पूर्वभागद्वयं त्यक्त्वा निषादो राजते स्वरः ।

इति शुद्धस्वराः ।

[(३ ब) अथविकृतस्वरप्रकरणम्]

अथ विकृताः स्वराः ।
भागत्रयोदिते मध्ये मेरोर्ऋषमसंज्ञिनः ।
भागद्वयोत्तरं मेरोः कुर्यात्कोमलरिस्वरम् ॥ ४२ ॥[१]
मेरुधैवतयोर्मध्ये तीव्रगान्धारमाचरेत् ॥ ४३ ॥[२]
भागत्रयविशिष्टेऽस्मिन् तीव्रगान्धारषड्जयोः ।
पूर्वभागोत्तरं मध्ये मं तीव्रतरमाचरेत् ॥ ४४ ॥[३]
भागत्रयान्विते मध्ये पञ्चमोत्तरषड्जयोः ।
कोमलो धैवतः स्थाप्यः पूर्वभागे विवेकिभिः ॥ ४५ ॥[४]

१ This verse is identical with v. 318 of सङ्गीतपारिजात
२ v. 43 above = सं. पा. v. 319.
३ v. 44 = सं. पा. v. 320.
४ v. 45 = सं. पा. v. 321.

तथैव धसयोर्मध्ये भागत्रयसमन्विते ।
पूर्वभागद्वयादूर्ध्वं निषादं तीव्रमाचरेत् ॥ ४६ ॥[१]

ऋषयः (भः) शुद्ध एवासौ पूर्वगान्धार इष्यते ।
गान्धारः शुद्ध एवासौ रिस्तीव्रतर इष्यते ॥ ४७ ॥[२]

अतितीव्रतमो गः स्यान्मध्यमः शुद्ध एव हि ।
धैवतः शुद्धः एवासौ निषादः पूर्वसंज्ञकः ॥ ४८ ॥[३]

निषादः शुद्ध एवासौ धस्तीव्रतर इष्यते ॥ ४९ ॥[४]

इति विकृताः स्वराः ।

[(३ क) अथ संवाद्यादिलक्षणप्रकरणम्]

स्वरज्ञानविहीनेभ्यो मार्गोऽयं दर्शितो मया ।
स्वरसंवादिताज्ञानं स्वरस्थापनकारणम् ॥ ५० ॥

यतः संवादिनां(ता) तेषां ततो लक्ष्म मयोच्यते ।
द्वादशश्रुतिभिस्ते स्युरष्टाभिःसमया(पा)यथा ॥ ५१ ॥

व्यवधानमिता यस्मात्तस्मात्संवादिनः स्मृताः ।
अमात्यः स्यात्तु संवादी वादि(दी) राजसमो मतः ॥ ५२ ॥

भृत्यतुल्योऽनुवादी स्याद्विवादी शत्रुवद्भवेत् ।
वादी भ(रा)जत्वयोग्यः स्यात्प्रयोगे बहुलं त्वतः ॥ ५३ ॥

अमात्याः स्युः स्वरा रक्तिकारणानि(दि)समन्विताः ।
परोपजीविहेतुत्वं रक्तिं प्रति स भृत्यवत् ।
रक्तिविच्छेदकारित्वाद्विवादित्वं स्वरो गतः ॥ ५४ ॥

इति संवाद्यादिलक्षणम् ।

[१] cf. Verse 322 of सं. पा.
[२] ,, 323 ,,
[३] ,, 324 ,,
[४] ,, 326 ,,

[(३ ड) अथ स्वरसंज्ञाप्रकारप्रकरणम्]

स्वरः स्वोत्तरगामी चेत्तीव्रादिवचनोदितः ।
स्वरोग्रिमश्रुतिं याति तीव्रसंज्ञां प्रयात्ययम् ॥ ५५ ॥

स्वरोग्रिमश्रुती याति तदा तीव्रतरो भवेत् ।
स्वरोग्रिमश्रुतीर्याति तर्हि तीव्रतमः स्मृतः ॥ ५६ ॥

चतस्रः श्रुतयो यस्मिन्नधिकाः स्युर्यदा स्वराः ।
तदातितमसंज्ञां स आप्नोतीति विदो जगुः ॥ ५७ ॥

स्वरः पश्चान्निवृत्तश्चेत्कोमलादिभिरीरितः ।
एकश्रुतिपरित्यागात्स्वरः कोमलसंज्ञकः ।
श्रुतिद्वयपरित्यागात्पूर्वशब्देन भण्यते॰ ॥ ५८ ॥

इति स्वरसंज्ञाप्रकारः ।

[(४) अथ ग्राममूर्च्छनाप्रकरणम्]

गान्धारमध्यमग्रामौ न तौ लक्षणगोव(च)रौ ।
आरोहणावरोहाभ्यां स्वरा ये सरिगादयः ॥ ५९ ॥

मूर्च्छिताः स्युः क्रमात्तेषां षड्जग्रामत्वयोग्यता ।
आरोहश्चावरोहश्च स्वराणां जायते यदा ॥ ६० ॥

तां मूर्च्छनां तदा लोके आहु ग्री(ग्रा)माश्रयां बुधाः ।[1]
सप्तसंख्या युतास्ता(:) स्युस्तासां नामानि कुर्महे ॥ ६१ ॥

तत्र उ(तू)त्तरमन्द्राद्या षड्जपूर्वकसम्भवा ।
द्वितीया रजनी प्रोक्ता निषादस्वरपूर्विका ॥ ६२ ॥

धैवतादिस्वरोद्भूता तृतीया चोत्तरायता ।
चतुर्थी शुद्धषड्जा स्यात्पञ्चमादिस्वरोद्भवा ॥ ६३॰ ॥

मत्सर्याद्या कृताख्या सा पञ्चमी मध्यमोत्थिता ।
अश्वक्रान्ता तु षष्ठी स्याद् गान्धारादिस्वरोदिता ॥ ६४ ॥

[1] Compare, सङ्गीतपारिजात, verse 103.

ऋषभादिस्वरोद्भूता सप्तम्याख्याभिरुद्गता ।
आरोहश्चावरोहश्च तथैव विकृतेष्वपि ।
षाडवौडवरीत्यात्र कुर्यादारोहणादिकम् ॥ ६५ ॥

मध्यषड्जं समारभ्य तदूर्ध्वं स्वरमाव्रजन् ।
पूर्वैकैकस्वरं त्यक्त्वा समारोहादिरूह्यताम् ॥ ६६ ॥[१]

तथारोहणपूर्वस्य भेदा ज्ञेया मनीषिभिः ।
स्वरातीन्द्रियधर्माणां कथने गौरवं भवेत् ॥ ६७ ॥

इति मत्वा न ते प्रोक्ता अन्यग्रन्थोदिता यतः ।
गौरवादेव मेर्वादिकीर्तनं न कृतं मया ॥ ६८ ॥

इति ग्रामसूर्च्छनाप्रकरणम् ।

[(५) अथ गमकप्रकरणम्]

अथ गमकाः ।

क्रियाविशेषजन्यो यस्तद्धर्मो गमको भवेत् ।
गमयन्ति हि ते रक्तिं तस्मात्ते गमका मताः ॥ ६९ ॥

दक्षिणाङ्गुलिसम्बद्धतन्त्रीजन्योतिनिश्चलः ।
कम्पादिरहितत्वेन स्वरः कैवल्यमश्नुते ॥ ७० ॥

स्वरो हुंशब्दसादृश्याद्धुंकृतः परिकीर्तितः ।
स्फालनस्थानविज्ञाताज्ञातमध्यबहुस्वरः ॥ ७१ ॥

पुनरग्रे समुद्भूतोप्येकाऽस्फालनसम्भवः ।
शारीरोऽपि स हुं शब्दो हृन्यस्ते चिबुके भवेत् ॥ ७२ ॥

उन्नतस्थानसञ्जातोऽप्यधो गच्छति यः स्वरः ।
अधः पुनः समुद्भूतो ज्ञातमध्यगतः स्वरः ॥ ७३ ॥

एकास्फालनसञ्जातश्च्यावितः स्वर उच्यते ।
च्यवनं जायते यस्मात्तस्मात्ते च्याविता मताः ॥ ७४ ॥[२]

---

१ Verses 61-66 = Verses 104-109 cf सङ्गीतपारिजात.

२ cf. Verses 301, 302, 305-307 of सं. पा. with verses 74 to 79.

श्रुतिकालविभागेन एवं बहुविधा मताः ।
एकत्र हन्यते यस्तु द्विवारं स द्विराहतः ॥ ८० ॥
आरोहणावरोहाभ्यां द्विधा स परिकीर्तितः ।
स्वरद्वयमभिव्याप्य वामहस्ताङ्गुलिक्रिया ॥ ८१ ॥
भवेदूर्ध्वमधो याति तज्ज्ञोढालुरुदाहृतः ।
स्वरत्रयमभिव्याप्य सुढालुः पूर्ववद्भवेत् ॥ ८२ ॥
यत्रैकहननादूर्ध्वे तत्रैवानाहतस्वराः ।
शान्तसंज्ञा यतस्ते स्युरितिसूरिविनिर्णयः ॥ ८३ ॥
हुम्फितस्यैकदेशत्वान्मुद्रा न पृथगुच्यते ।[1]
अग्रे गत्वा निवर्त्तो(वृत्तो)ऽसौ पुनः स्वस्थान उच्यते ॥ ८४ ॥[2]
पश्चाद्गत्वा निवृत्तोऽसावग्रसंस्थानसंस्थितः ।
एवं लक्षणसंयुक्ता गमका बहवो मताः ॥ ८५ ॥
न ते मयोदिता ग्रन्थविस्तरातिभियाऽधुना ।
केवलश्चापि हुंशब्दश्चावितोद्घर्षणं तथा ॥ ८६ ॥
अवघर्षणविख्यातं तथाख्यातं विकर्षणम् ।
हतपूर्वाऽऽहताख्यश्च तथा हतहतः स्मृतः ॥ ८७ ॥
द्विराहतश्च तिरपस्तथा ढालुरुदाहृतः ।
सुढाल्वाख्योऽपि विज्ञेयः शान्तसंज्ञस्ततः परम् ॥ ८८ ॥
पुनः स्वस्थानगोऽपि स्यादग्रसंस्थानसंस्थितः ।
हतोत्तराहताख्योऽपि गमकाः परिकीर्तिताः ॥ ८९ ॥

इति गमकाः ।

[(६) अथ मेललक्षणप्रकरणम्]

अथ मेललक्षणम् ।

मेलः स्वरसमूहः स्याद्रागव्यञ्जनशक्तिमान् ।
श्लिष्टोच्चारणमेवात्र समुदायः प्रकीर्तितः ॥ ९१ ॥

[1] cf. सङ्गीतपारिजात, v. 311.
[2] v. 84b, 85a = v. 308 of सं. पा, v. 85b, 86a = सं. पा., v. 312.

शुद्धैः स्वरैः समस्तैर्यो युक्तः सम्पूर्णशब्दभाक् ।
षड्भिः षाडव इत्युक्तः स्वरैः पञ्चभिरौडवः ॥ ९२ ॥
एवं मेलस्त्रिधा प्रोक्तो विकृतैश्च स्वरैरिह ।
शुद्धसम्पूर्णमेलस्य भेद एक उदाहृतः ॥ ९३ ॥
तत्रैकैकस्वरत्यागात् षाडवः षड्विधो मतः ।
पञ्चाधिकदशत्वं हि स्वरद्वयवियोगतः ॥ ९४ ॥
संय(या)त्यौडवितो राग इति सूरिविनिश्चयः ।

उदाहरणम्—

I

सरिगमपधनि[1] । सगमपधनि[1] । सरिमपधनि[2] ।
सरिगपधनि[3] । सरिगमधनि[4] । सरिगमपनि[5] ।
सरिगमपध[6] । समपधनि[1] । सरिपधनि[2] । सरिगधनि[3] ।
सरिगमनि[4] । सरिगमप[5] । सगपधनि[6] । सगमधनि[7] ।
सरिगमपनि[8] । सगमपधा[9] । सरिमधनि[10] । सरिमषनि[11] ।
सरिमपध[12] । सरिगपनि[13] । सरिगषध[14] । सरिगमध[15] ।

I (2)

मेलो रिकोमलः पूर्णः एक एव प्रकीर्तितः ।
तत्र षाडवितस्यापि भेदाः पञ्च प्रकीर्तिताः ।
तस्मिन्नौडवभेदस्तु दशधा कथितो बुधैः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि[1] । सरिमपधनि[1] । सरिगपधनि[2] । सरिगमधनि[3]
सरिगमपनि[4] । सरिगमपध[5] । इति षाडवस्य ।

It is odava. रि should be dropped here

अथ औडवस्य —

सरिपधनि[1] । सरिगधनि[2] । सरिगमनि[3] । सरिगमप[4]

सरिमधनि[5] । सरिमपनि[6] । सरिमपध[7] । सरिगपनि[8] ।

सरिगपध[9] । सरिगमध[10] । इति औडवाः ।

I (3)

तीव्रगान्धारयुङ्मेलः सम्पूर्णस्त्वेक एव सः ।
तादृङ्मेले षाडवाः स्युः पञ्चधा शास्त्रसंमताः ॥
औडवा दशधा ज्ञेयास्तस्मिन्नेव न संशयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । सगमपधनि[1] । सरिगपधनि[2] । सरिगमधनि[3] ।

सरिगमपनि[4] । सरिगमपध[5] । षा० ॥ सरि[1]गपधनि[1] ।

सरिगमनि[2] । सरिगमप[3] । सरिगम[2]पनि[4] । सरिगधप[5] ।

सरिगमध[6] । (सरिगधनि[7] । सगमधनि[8] । सगमधनि[9] सगमपध[10] ।) औ०[3]

I (4)

मतीव्रतरयुक्तोसावेकः पूर्ण इति स्मृतः ।
पञ्चभेदाः षाडवाः स्युरौडवो दशभेदवान् ।

सरिगमपधनि । सगमपधनि[1] । सरिमपधनि[1] ।

सरिगमधनि[3] । सरिगमपनि[4] । सरिगमपध[5] ।

समपधनि[1] । सरिमधनि[2] । सरिगमनि[3] । सरिगमप[4] ।

१ It is oḍava hence रि is to be dropped here

२ ,, म ,,

३ Oḍava is of ten kinds while here six are given. Four seem to have been left out through oversight.

सगमधनि[5] । सगमपनि[6] । सगमपध[7] । सरिमपनि[8] ।

(सरिमपध[9] । सरिगमध[10] ।)

I (5)

धकोमलयुतो मेलः सम्पूर्णस्त्वेक एव सः ।
तादृङ्मेले षाडवाः स्युः पञ्चधा शास्त्रसम्मताः ।
औडवा दशधा ज्ञेयास्तस्मिन्नेव न संशयः ।

सरिगमपधनि[1] । सगमपधनि[1] । सरिमपधनि[2] ।

सरिगमधनि[3] । सरिगमपनि[4] (सरिगपधनि) । सरिगमपध[5] । षा०

औ० समपधनि[1] । सरिपधनि[2] । सरिगधनि[3] । सरिगमध[4] ।

सगपधनि[5] । सगमधनि[6] । सगमपध[7] । सरिमधनि[8] ।

सरिमपध[9] । सरिगपध[10] ।

I (6)

यथा धकोमलो(ले)भेदा नितीव्रेऽपि तथा भवेत् ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि[1] । सगमपधनि[1] । सरिमपधनि[2] ।

सरिगपधनि[3] । सरिगमधनि[4] । सरिगमपनि[5] । समपधनि[1] ।

सरिपधनि[2] । सरिगधनि[3] । सरिगमनि[4] । सगपधनि[5] ।

सगमधनि[6] । सगमपनि[7] । सरिमधनि[8] । सरिमपनि[9] ।

सरिगपनि[10] ।

II (7)[१]

ऋषभः कोमलो यत्र गान्धारः पूर्वसंज्ञकः ।
सम्पूर्णस्त्वेक एव स्यात् षाडवश्च चतुर्विधः ॥

Melas having two Swaras

षडौडवाश्च कथ्यन्त इति सूरिविनिश्चयः ।

सरिगमपधनि । सरिगपधनि । सरिगमधनि ।

सरिगमपनि । [१](सरिगमपधनि । सरिगपधनि ।

सरिगमधनि । सरिगमपनि ।) सरिगमपध ।

सरिगधनि । सरिगमनि । सरिगमप । सरिगपनि ।

सरिगपध । सरिगमध ।

II (8)

तीव्रगः कोमलो रिश्चेदेकः सम्पूर्ण उच्यते ।
चत्वारः षाडवा ज्ञेया औडवा अपि षड्विधाः ॥

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । सरिगपधनि । सरिगमधनि ।

सरिगमपनि । सरिगमपध । सरिगधनि ।

सरिगमनि । सरिगमप । सरिगपनि । सरिगपध ।

सरिगमध ।

II (9)

रितीव्रतरयुक्तोऽसौ तीव्रगान्धारसंयुतः ।
सम्पूर्णस्त्वेक एवोक्तो मेलो रागविचक्षणैः ॥
तादृशोभययुक्तोऽसौ षाडवश्च चतुर्विधः ।
औडवश्चाऽपि तादृग्भ्यां षड्भेदाः(दः)शास्त्रसंमताः(तः) ॥

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । षा० । [२](सरिगपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।)
सरिगपधनि । १ । सरिगमधनि । २ । सरिगमपनि । ३ ।

The Swaras shown in ( ) seem to have been duplicated through oversight or a slip of pen.
The Ṣāḍava has four forms and not six as shown here.

सरिगमपध । ४ । औ० *(सरिपधनि । १ ।) सरिगधनि । १
सरिगमनि । २ । सरिगमप । ३ । *(सगपधनि । सगमधनि ।
सगमपनि । सगमपध । सरिमधनि । सरिमपनि ।
सरिमपध ।) सरिगपनि ४ । सरिगपध । ५ । सरिगमध । ६

II (10)

मस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो यस्मिन्ना(न् ग)स्तीव्रसंज्ञकः ।
पूर्णस्त्वेकश्चतुर्द्धा च षाडवाः स्युः षडौडवाः ॥

उदाहरणम्—

स० । सरिगमपधनि । षा० । सगमपधनि । १ ।
(सरिमपधनि । २) सरिगमधनि । २ । सरिगमपनि । ३ ।
सरिगमपध । ४ । औ० । *सगमधनि । १ । सगमपनि । २ ।
सगमपध । ३ । सरिमपनि (सरिगपनि) । ४ ।
सरिमपध (सरिगमप) । ५ । सरिगमध ।

II (11)

अतितीव्रतमो गः स्यान्न(म)स्तु तीव्रतरो यदा ।
पूर्णस्तदैक एव स्यात् षाडवाश्च चतुर्विधाः ॥
षडौडवाश्च तत्रोक्ता लक्ष्यलक्षणकोविदैः ।

उदाहरणम्—

सं० सरिगमपधनि । १ । षा० । सगमपधनि । १ ।
स(रि)गमधनि । २ । सरिगमपनि । ३ । सरिगमपध । ४ ।
औ० । सरिगमनि । १ । सरिगमप । २ । सगमधनि । ३ ।
सगमपनि । ४ । सगमपध । ५ । सरिगमध । ६ ।

II (12)

मस्तु तीव्रतरो यस्मिन्कोमलो यत्र धैवतः ।
तत्र सम्पूर्ण एकः स्यात् षाडवाः स्युश्चतुर्विधाः ॥
तत्राऽपि स्युरौडवाः षट् इति (षडिति) सूरिविनिश्चयः ॥

*The Swaras in ( ) are wrongly repeated.

उदाहरणम्—

स० । सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । समपधनि । १ । सगमधनि । २ ।
सगमपध । ३ । सरिप(म)धनि । ४ । (समपधनि । ५ । सगमधनि । २
सगमपध । ३ । सरिपधनि । ४ ।) सरिमपध । ५ । सरिगमध । ६ ।

II (13)

कोमलो धैवतो यत्र निषादः पूर्वसंज्ञकः ।
एकः पूर्णो भवेत्तत्र षाडवाश्च चतुर्विधाः ॥
षडौडवाश्च कथ्यन्त इति सूरिविनिश्चयः ।
सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।
सरिगपधनि । ३ । सरिगमधनि । ४ । समपधनि । १ ।
सरिपधनि । २ । सरिगधनि । ३ । सगपधनि । ४ ।
सगमधनि । ५ । सरिमधनि । ६ ।

II (14)

धनी कोमलतीव्रौ चेदेकः पूर्णोऽत्र षाडवाः ।
चत्वार औडवा भेदाः षड्भू(ट् सु)प्रोक्ता मनीषिभिः ॥

उदाहरणम्—

सरि(ग)मपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २
सरिगपधनि । ३ । सरिगमधनि । ४ । समपधनि । १ ।
सरिपधनि । २ । सरिगधनि । ३ । सगपधनि । ४ ।
सगमधनि । ५ । सरिमधनि । ६ ।

II (15)

धस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो निषादस्तीव्रसंज्ञकः ।
एकः पूर्णस्तु चत्वारः षाडवाः पञ्च(षड्वि)धौडवाः ॥

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २
सरिगपधनि । ३ । सरिगमधनि । ४ । समपधनि । १ ।

सरिधनि । २ । सरिगधनि । ३ । सगपधनि । ४ ।
सगमधनि । ५ । सरिमधनि । ६ ।

III (16)[१]

ऋषभः कोमलो यत्र गस्तु तीव्रो यदा भवेत् ।
मस्तु तीव्रतरः प्रोक्तः पूर्णस्तत्रैक एव हि ॥
चत्वारः षाडवाः प्रोक्ता औडवाः सप्तते(षट् च ते)स्मृताः ॥

उदाहरणम्—

सरि(ग)मपधनि । १ । सरिमपधनि(सरिगमपनि) । १ । सरिगमधनि । २
सरिपधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिगपनि । १ ।
सरिगमप । २ । सरिमधनि । ३ । सरिमपनि । ४ ।
सरिमपध । ५ । सरिगम(ध) । ६ ।

III (17)

तीव्रतरतीव्रगतीव्रतरमयुक्तमेले सम्पूर्ण एकः ।
चत्वारः षाडवाः । षडौडवाः ।
सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिगमनि । १ ।
सरिगम(प) । २ । सरिमधनि । ३ । सरिमपनि । ४ । सरिमपध । ६ ।
सरिगमध । ६ ।

III (18)

तीव्रगान्धारमतीव्रतरकोमलधयुक्तमेले एकः पूर्णः ।
षाडवाश्चत्वारः । औडवाः षट् ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिगधनि । १ ।
समपधनि । २ । सगमधनि । ३ । सगमपध । ४ । सरिगपध । ५ ।
सरिगमध । ६ ।

Melas having three swaras.

III (19)

अतितीव्रतमगतीव्रतरमकोमलधयुक्तमेले पूर्ण एकः ।
त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपध । ३ । सगमधनि । १ । सगमपध । २ । सरिगमध । ३ ।

III (20)

तीव्रतरमकोमलधपूर्वनिषादयुक्तमेले एकःपूर्ण-
स्त्रयः षाडवाः । औडवाश्च त्रयः ।
सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । समपधनि । १ । सरिमधनि । २ । सगमधनि । ३ ।

III (21)

तीव्रतरमतीव्रतरधतीव्रनियुक्तमेले एकः पूर्णश्चत्वारः षाडवाः षडौडवाः ।
सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपनि । ४ । समपधनि । १ ।
सरिगमनि । २ । सगमधनि । ३ । सगमपनि । ४ ।
सरिमधनि । ५ । सरिमपनि । ६ ।

IV (22)[1]

रिकोमलपूर्वगमतीव्रतरधकोमलयुक्तमेले ।
एकः पूर्णश्चत्वारः षाडवाः । औडवाः पञ्च ।
सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिपधनि । १ ।
सरिगधनि । २ । सरिगमध । ३ । सरिमधनि । ४ ।
सरिमपध । ५ ।

Melas having four svaras.

IV (23)

रितीव्रतरगतीव्रमतीव्रतरधकोमलयुक्तमेले । एकः पूर्णश्चत्वारः षाडवाः औडवाश्चत्वारः ।

उदाहरणम् ।

सरिगमपधनि । १ । (स)रिमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिगधनि । १ ।
सरिमपध । २ । सरिगपध । ३ । सरिगमध । ४ ।

IV (24)

गतीव्रमतीव्रतरनितीव्रयुक्तमेले ।
एकः पूर्णश्चत्वारः षाडवाः । षडौडवाः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपनि । ४ । सरिगधनि । १ ।
सरिगमनि । २ । सगपधनि । ३ । सगमधनि । ४ ।
सगपधनि (सगमपनि) । ५ । सरिगपनि । ६ ।

IV (25)

अतितीव्रतमगतीव्रतरमकोमलधपूर्वनिषादयुक्तमेले एकः पूर्णः । षाडवौ द्वौ औडव एकः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सगमधनि १ ।

IV (26)

अतितीव्रतमगतीव्रतरधतीव्रनियुक्तमेले ।
एकः पूर्णः । त्रयः षाडवाः । द्वावौडवौ ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपनि । ३ । सरिगमनि । १ । सगमधनि । २ ।

V (27)[१]

रिकोमलपूर्वगतीव्रतरमकोमलधपूर्वनिषादयुक्तमेले

पूर्ण एकः । षाडव एकः ।

उदाहरणम्

सरिगमपधनि । १ । सरिगमधनि । १ ।

V (28)

कोमलरितीव्रगतीव्रतरमकोमलधतीव्रनियुक्तमेले

एकः पूर्णः । एकः षाडवः ।

सरिगमपधनि । सरिगमधनि । १ ।

V (29)

रिकोमलतीव्रगतीव्रतरमतीव्रतरधतीव्रनियुक्तमेले ।

एकः पूर्णः । एकः षाडवः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिगमधनि । १ ।

V (30)

कोमलरि-अतितीव्रतमगतीव्रतरमतीव्रतरध-
तीव्रनियुक्तमेले । एकः पूर्णः । एकः षाडवः ।

सरिगमपधनि । १ । सरिगमधनि । १ ।

V (31)

रितीव्रतरातितीव्रतमगतीव्रतरमतीव्रतरधतीव्रनियुक्तमेले ।

एकः पूर्णः । एकः षाडवः ।

सरिगमपधनि । १ । सरिगमधनि । १ ।

इति वलद्वहुस्वरक्रममेलाः समाप्ताः ।

Melas having five svaras.

[विकृतमेलाः ।]

अथ व्यवधानविकृतमेलाः ।

VI (1)[1]

कोमलरितीव्रतरमयुक्तमेले ।

एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः । षडौडवाः ।

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।

सरिगमपनि । ३ : सरिगमपध । ४ । सरिमधनि । १ ।

सरिगमनि । २ । सरिगमप । ३ । सरिमपनि । ४ । सरिमपध । ५ ।

सरिगमध । ६ ।

VI (2)

रिकोमलधकोमलयुक्तमेले । एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः ।

षडौडवाः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।

सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सरिपधनि । १ । सरिगधनि । २ ।

सरिगमध । ३ । सरिमधनि । ४ । सरिमपध । ५ । सरिगपध । ६ ।

VI (3)

रिकोमलनितीव्रयुक्तमेले । एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः ।

औडवाः षट् ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।

सरिगमधनि । ३ । सरिगमपनि । ४ ।

सरिपधनि । १ । सरिगधनि । २ ।

सरिगमनि । ३ । सरिमधनि । ४ । सरिमपनि । ५ । सरिगपनि । ६ ।

[1] With two svaras.

VI (4)

गतीव्रधकोमलयुक्तमेले । एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः षडौडवाः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । सगपधनि । १ ।
सरिगधनि । २ । सरिगमध । ३ । सगमधनि । ४ ।
सगमपध । ५ । सरिगपध । ६ ।

VI (5)

तीव्रगतीव्रनियुक्तमेले । एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः । षडौडवाः ।

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपनि । ४ । सगपध[नि] । १ ।
सरिगधनि । २ । सरिगमनि । ३ । सगमधनि । ४ ।
सगमपनि । ५ । सरिगपनि । ६ ।

VI (6)

तीव्रतरमकोमलधयुक्तमेले । एकः पूर्णः । चत्वारः षाडवाः । षडौडवाः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिगमपध । ४ । समपधनि । १ ।
सरिमधनि । २ । सरिगमध । ३ । सगमधनि । ४ ।
सगमपध । ५ । सरिमपध । ६ ।

VII (7)[१]

कोमलरितीव्रतरम-कोमलधयुक्तमेले ।
एकः पूर्णः । त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

Having three svaras.

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपध । ३ । सरिमधनि । १ । सरिगमध । २ ।
सरिमपध । ३ ।

VII (8)

कोमल-रि-कोमल-ध-पूर्वनिषाद-युक्तमेले ।
एकः पूर्णस्त्रय. षाडवाः । औडवास्त्रयः ॥

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । २ । सरिगपधनि । २ ।
सरिगमधनि । ३ । सरिपधनि । १ । सरिगधनि । २ ।
सरिमधनि । ३ ।

VII (9)

रि-कोमल-तीव्र-ध-तीव्र-नि-युक्तमेले ।
एकः पूर्णस्त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ । सरिगपधनि । ३
सरिपधनि । १ । सरिगधनि । २ । सरिमधनि । ३ ।

VIII (10)[1]

कोमल-रि-तीव्रतर-म-कोमल-ध-पूर्वनिषादयुक्तमेले ।
एकः पूर्णः । द्वौ षाडवौ । औडव एकः ।
सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिमधनि । १ ।

VIII (11)

कोमल-रि-तीव्रतर-म-तीव्रतर-ध-तीव्र-नि-युक्तमेले ।
एकः पूर्णः । द्वौ षाडवौ । औडव एकः ।

Having four svaras

सरिगमपधनि । १ । स[रि]मपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिमधनि । १ ।

VIII (12)

रि-कोमल-म-तीव्रतर-ध-कोमल-नि-तीव्रयुक्तमेले ।
एकः पूर्णः । द्वौ षाडवौ । औडव एकः ।

उदाहरणम् —

सरिगमपधनि । १ । सरिमपधनि । १ । सरि[ग]मधनि । २ ।
सरिमधनि । १ ।

VIII (13)

ग-तीव्र-म-तीव्रतर-ध-कोमल युक्त मेले ।
एकः पूर्णस्त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपध । ३ । सगमधनि । १ । सरिगमध । २ ।
सगमपध । ३ ।

VIII (14)

तीव्र-ग-तीव्रतर-म-तीव्र-नि-युक्त मेले ।
एकः पूर्णस्त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपध । ३ । सगमधनि । १ । सरिगमध । २ । सगमपध । ३

VIII (15)

तीव्र-ग-तीव्रतर-म-तीव्र-नियुक्त मेले ।
एकः पूर्णस्त्रयः षाडवाः । औडवास्त्रयः ।

उदाहरणम्—

सरिगमपधनि । १ । सगमपधनि । १ । सरिगमधनि । २ ।
सरिगमपनि । ३ । सगमध[नि] । १ । सरिगमध । २ ।
सगमपध । ३ ।

इति व्यवधानविकृतस्वरमेलाः ॥

[अथ रागप्रकरणम्]

षाडवेषु च पूर्णेषु मेलेषु सकलेषु च ।
आरोहणेऽवरोहे च स्वरत्यागसमन्विताः ॥ १ ॥
मूर्च्छनाभेदसम्पन्ना गमकादिव्यवस्थिताः ।
व्यवस्थिताः श्रुतिस्थानयोग्यजातीभिदायुजः ॥ २ ॥
रागा अथ मिताः प्रोक्ता लक्ष्यलक्षणकोविदैः ।
युगपद्द्वयविश्लिष्टाः स्वरयोरौडवा यदि ॥
न तथा रञ्जकास्ते स्युस्तथाप्यत्र मयोदिताः ॥ ३ ॥

इत्येकैकषाडवसम्पूर्णमेलेषु रागबाहुल्यकथनम् ।

अथ शुद्धस्वरैरेव शुद्धैर्विकृतैरपि ।
निर्मिता विकृतेरेव तेषां लक्षणमुच्यते ॥ ४ ॥
आदावुद्गृह्यते येन स नानोद्ग्राहसंज्ञकः ।
आद्यन्तयोश्चनियमस्ताने यत्र प्रजायते ॥ ५ ॥
स्थायीतानः स विज्ञेयो लक्ष्यलक्षणकोविदैः ।
सञ्चारी स तु विज्ञेयः स्थाप्यारोहणमिश्रितः ।
यत्र रागस्य विश्रान्तिः समाप्तिद्योतको हि सः ॥ ६ ॥

I

[सैन्धवरागः]

शुद्धमेलोद्भवः पूर्णो धैवतादिकमूर्धनि [मूर्च्छनः][1] ॥ ७ ॥

1 Cf verse 357 of संगीत-पारिजात, which reads मूर्च्छनः instead of मूर्धनि and आरोहे गनि वर्ज्यः for गति वर्ज्यः ।

आरोहे गनिवर्ज्यः स्याद्रागः सैन्धवनामकः ।
ध स रि म प म ग रि स नि ध ध स । इत्युद्ग्राहः ।
ध स रि म मा ग रि रि प पा म ग रि रि नी ध प म गा
री री म ग रि रि ग रि स नि ध स स । इति स्थायी ।
ध स स रि री म म प प ध ध स ।
म ग रि रि ग रि स नि ध प ध म प ध म प म ग
रि स रि म मा ग रि रि प प म ग रि रि प म ग रि
रि म ग री ग रि स रि स नि ध ध स स । इति सञ्चारी ।
सा स ध सा रि म पा नी ध प म प ध म पा म पा म
गा रि गा रि गा रि स री स नी ध ध सा ।
इति मुक्तायी । इति सैन्धवः ॥ १ ॥

2

[नीलाम्बरी][१]

नीलाम्बरी तु सम्पूर्णा षड्जपूर्वकमूर्च्छना ।
शुद्धमेले समुद्भूता बहुकम्पमनोहरा ॥
स रि ग म प ध नि सा नि ध प म ग रि सा ।
इत्युद्ग्राहः ।
ग ग्ग ग रि । म म्म ग ग गा रि ग री स रि स ।
स स प प म प प म प ध नि ध प म । प ध नि स नि ध प
म प ध नि ध प म प ध नि ध प मा ग ग ग रि स रि स ।
इति स्थायी ।
स स रि ग म प प नि नि नि ध नि नि ध स स नि ध
नि नि ध प ध ध प म प प म गा म म ग रि म ग-
रि ग स रि स । इति सञ्चारी ।
स स पा प म प ध नि सा गा रि स गा रि स नि ध प म ।
प म प मा गा ग रि स रि सा । इति मुक्तायी ।
इति नीलाम्बरी । २ ।

Cf verse 362-363 सं. पा.

[धन्याश्रीः][1]

आरोहे रिध-हीना स्यात्पूर्णा शुद्धस्वरैर्युता ।
गान्धारस्वरपूर्वा स्याद् धन्याश्रीर्मध्यमं गता ॥[2]

ग म प नि स ग रि स नि ध प म ग ग म प म ग म ग रि स ।
इत्युद्ग्राहः ।
ग म प नि ध प म मा ग ग म प नि स नि ध प म मा ग ग म प-
नि त्रि ध प म मा ग ग म प नि स नि ध प म म गा ग-
ग म प ग म ग रि स । इति स्थायी ।
ग म प नि सा नि ध प मा ग । ग म पा प म म मा ग ।
ग म प नी नि ध प मा ग । ग म प नी नि ध प मा ग ।
ग म प ग म ग रि स । प नि स ग री स रि स नि स स्स ।
इति मुक्तायी । इति सम्पूर्णधनाश्रीः ॥ ३ ॥

4

[षाडवधन्याश्रीः][3]

[4]अथवा रि(हि)धहीना सा रिधहीनापि सा मता ।
ग म प नि स रि प म ग ग म प रि प म ग । ग मगरिस ।
ग म प ग म ग रि स ग रि स रि स । प नि स ग रि स रि स नि स
इति षाडवधनाश्रीः ॥ ४ ॥

5

[औडव धनाश्रीः][5]

ग म प नि स स नि प म ग । म ग म प ग म ग रि स ।
प नि स ग स नि प नि स स ग म प ग म गा स म म ग ।
स ग स नि स स्स । इति औडवधनाश्रीः ॥ ५ ॥

---

१. cf. Verse 358 of सं. पा.
२. Other reading मध्यमान्तका instead of मध्यमं गता.
३. cf. Verse 359 of सं. पा.
४. धनाश्रीश्च ध-हीना सा. रि-ध-हीनापि सम्मता ॥ Vide Śl. 359 of सं. पा.
५. cf. Verse 359 of सं. पा.

6

[मालवश्रीः][१]

रि-हीना मालवश्रीः स्यात् शुद्धमेलस्वरोद्भवा ।
मध्यमादिस्वरोद्ग्राहा धांशयुक्तान्त्यपा स्मृता ॥

प म प नि नि स म म ग स नि नि ध प ध प म म पा प म मा गा स इत्युद्ग्राहः ॥

स स ध ध प म म प म म ग स । ध प म प म म गा स ।
स स ध प म म प नि नि स । प नि ध म म म ग स ।
ध ध प म म प म म ग स । नि नि स नि नि स म म ग स ।
म ग स । नि नि नि स स्स । इति स्थायी ।

नि ध नि स स्स नि स स्स प प नि प म प नि नि स सा ग-
स नि नि स स्सा । इति मुक्तायी । इति मालवश्रीः । ६ ॥

7

[रक्तहंसः][२]

ग-हीनो रक्तहंसः स्यादारोहे नि-स्वरोज्झितः ।
अवरोहे ध-वर्जः स्यात् षड्जपूर्वक मूर्ध(र्च्छ)नः ॥

स रि म प ध स स नि प म रि स । इत्युद्ग्राहः ।

सा रि म प ध ध प म प म म रि स नि प ध स ध स रि म रि-
म प ध ध प स स नि प म म प म म म रि स । इति स्थायी ।

सा सा नि पा म म मा ध धा ध प म मा पा प म रि स ।
इति मुक्तायी । इति रक्तहंसः । ७ ।

8

[कोलहासः][३]

मोज्झितः कोलहासः स्यात् गान्धारादिकमूर्च्छनः ।
अवरोहे ध-वर्जः स्यात् षाडवः परिकीर्तितः ।

१ cf. Verse 364 of सं. पा.
२ ,, 365. ,,
३ ,, 377 ,,

ग प ध नि स रि ग रि स नि प ग प ग रि स । इत्युद्ग्राहः ।
प द [ध] नि स स नि प ध नि स म नि प । ध नि स रि स स नि
प ध नि स रि स स नि प । ध नि स रि रि ग रि स सा नि प ध-
नि स रि रि प ग रि ग रि स स नि प ध नि स सा ।
इति स्थायी ।

सा सा नि पा गा पा ग ग ग ग रि स रि रि स सा । इति मुक्तायी ।
इति कोल्हहासः ॥ ८ ॥

9

[प्रसभः]

षड्जादिमूर्च्छनोपेतः प्रसभः पञ्चमोज्झितः ।
स रि ग म ध नि स स नि ध म ग ग ग रि स । इत्युद्ग्राहः ।
ग ग री स नि स ध नि स रि स नि सा ग ग म ग ग रि सा
नि ध नि सा । ग ग म नि नि ध म ग ग रि सा नि नि स सा ।
इति स्थायी ।

सा सा नि धा म नि नि म रि स नि नि स सा । इति मुक्तायी ।
इति प्रसभः । १ ।

10

[मध्यमादिः]

[1]ग-ध-वर्ज्या मध्यमादिर्मध्यमादिकमूर्च्छना ।
म प नि स रि म रि स रि प म प म म रि स नि स सा ।
इत्युद्ग्राहः ।

नि स रि म रि स रि स नि स रि म रि रि म रि स रि स नि स ।
प प नि प म प प प म रि म रि स रि रि नि स स्स ।
नि स रि म रि स सा नि । म प नि स नि स नि स स नि ।
नि स रि म रि म रि स रि स सा नि । प न्नि स नि स रि-
नि स स्सा । इति स्थायी ।

[1] cf. Verse 380 of संगीत-पारिजात.

पा पा नि पा म प प म रि । रि रि पा म रि मा रि स रि स नि-
स स्सा । इति मुक्तायी । इति मध्यमादिः ॥ १० ॥

11

[मेघनादः][1]

रिणायुक्तः कोमलेन मेघनादस्तु षाडवः ।
स-स्वरादिस्वरारब्धो मवर्जोऽपि रिगांशकः ॥

स रि ग प ध नि स स नि ध प ग ग ग ग रि स रि स । इत्युद्ग्राहः ।
ग ग ग रि स रि स नि स ध नि स रि रि ग रि स । प ग प ग रि रि-
ग रि स । ध नि स रि रि ग रि स रि स नि स ध नि स ग रि स रि-
स ध नि स रि रि ग रि स । रि स नि स स्सा । इति स्थायी ।
सा सा नि ध नि स स्सा । नि ध प ध प ग प ग रि रि ग रि स-
नि स स्सा । इति मुक्तायी । इति मेघनादः ॥ ११ ॥

12

[तोडी][2]

षड्जपूर्वा तु तोडी स्याद्यत्रोक्तौ कोमलौ रिधौ ।
धैवताख्यः स्वरो न्यासो गान्धारोंश इतीरितः ॥

स रि ग म प ध नि स स नि ध प म ग रि स । इत्युद्ग्राहः ॥
ग ग ग रि स रि स न्नि ध । ध नि स रि ग म गा रि सा नि धा ।
ध नि स रि ग म धा ध प म गा रि स न्नि धा ।
ग ग्ग ग रि ग रि स रि । नि स रि नि स रि नि स नि ध ।
ध नि स रि नि स सा । इति स्थायी ।
स म ग रि स नि ध ध ध नि स रि नि स स्सा । इति मुक्तायी ।
इति तोडी ॥ १२ ॥

12 (a)

[छायातोडी][3]

छायातोडी तथैव स्यान्निपाभ्यां रहिता सदा ।
इति छायातोडी ॥ [१२ अ]

१ cf Verse 385 of सं. पा.
२ ,, 386 ,,
३ ,, 387 ,,

13

[भैरवी][1]

षड्जादिमूर्च्छनायुक्ता भैरवी स्याद्धकोमला ।

स रि ग म प ध नि स नि ध प म ग रि स । इत्युद्ग्राहः ॥

ग ग रि स नि स ग रि स नि स ग ग म ग ग ग रि स नि स ।

ध प म म प म ग ग म ग ग ग रि स नि स ।

प ध नि स रि स नि नि स स्सा ।

स नि ध प म ग रि ग रि स ग रि ग म प म ग रि स म ग रि ग रि स

रि स नि नि स स्सा । इति स्थायी ।

मा पा नि नि स गा ग रि स रि रि स नि नि स स्सा ।

इति मुक्तायी । इति भैरवी ॥ १३ ॥

14

[घण्टारागः][2]

घण्टारागो ग-पूर्वः स्याद्यतः (न्यन्तः) कोमलधैवतः ।

ग म प ध नि स नि ध प म ग रि स । इत्युद्ग्राहः ।

ग म प ध प म ग रि स रि नि ।

प नि स रि रि स नि सा । इति स्थायी ।

प प प प नि ध नि स रि नि स स्सा । इति मुक्तायी ।

इति घण्टारागः ॥ १४ ॥

15

[बङ्गाली][3]

बङ्गाली रिध-हीना स्यान्मतीव्रतरसंयुता ।

नि-तीव्रेणापि संयुक्ता सस्वरोत्थितमूर्च्छना ॥

स ग म प नि स स नि प म ग स । इत्युद्ग्राहः ।

१ cf Verse 374 of सं. पा.

२ ,, 389 ,,

३ ,, 381 ,,

ग म प नि स स स नि प ग म ग म ग स ।
प म ग म ग म ग स नि स स स्सा । इति स्थायी ।
सा नि प मा ग स ग स नि स स्स । इति मुक्तायी ।
इति बङ्गाली । १५ ।

16

[वराटिका][1]

रि-कोमला ग-तीव्राद्या कोमलीकृतधैवता ।
नि-तीव्रेणापि संयुक्ता वराटी धैवतादिका ॥

ध ध नी स रि ग म प म ग रि स नि धा नी स ।
रि ग म प म ग रि स नि धा नी सा । इत्युद्ग्राहः ।
ग म प म ग रि स । ग म प ध प म ग रि स ।
स रि ग रि स नि स्स ध नि स ध नि स ।
ग रि नी ध ध नी सा । इति स्थायी ।
स स्स गा री स नि ध नी स स्सा ।
गा मा पा धा पा म म गरि नि स ।
ध ध नी स । इति मुक्तायी । इति वराटिका । १६ ।

17

[खम्भावती][2]

खम्भावती पहीना स्यात्कोमलीकृतधैवता ।
गान्धारमूर्च्छनायुक्ता रिणा त्यक्ताऽवरोहिका ।

ग म ध नि स रि स नि ध म ग स नि स स्स । इत्युद्ग्राहः ।
स स नि ध नि स स्सा नि ध नि ध म ग ग म ग स ।
रि स नि स रि स नि स रि स नि स स्सा । इति स्थायी ।
सा नि ध म नि ध नि स रि स नि स स्सा । इति मुक्तायी ।
इति षंभा(खम्भा)वती । १७ ।

१. cf Verse 390 of सं. पा.
२. ,, 398 ,,

18

[आभीरिका][१]

धकोमला नि-तीव्राण्या(द्या)षड्जपूर्वकमूर्च्छना ।
धगयोश्च (धगयोः) कम्पसंयुक्ता सपांशाभीरिका मता ।
स रि ग म प ध नि ध प म गा रि स नि धा प प स स्सा ।
इत्युद्ग्राहः ।
प नि स ग रि स नि स ।
प प्प म गा रि स नि स । स स पा म प ध प म गा रि स नि सा ।
प ध ध ध प ग प म गा रि स नि स स्सा । इति स्थायी ।
सा नि धा प गा म प म पा म गा रि स नि स स्सा ।
इति मुक्तायी । इत्याभीरिका । १८ ।

19

[गौरी][२]

रजनीमूर्च्छनायुक्ता रि-कोमल-ध-कोमला ।
ग-तीव्रा सा-नि-तीव्रा च गौरी न्यंशम्वरा मता ।
आरोहे गध-हीना सा निकपा(म्प)[३]नमनोहरा ।
आरोहे यदि गान्धारो मध्यमावधि मूर्च्छना ।
रि म प नी स नि ध प म ग रि ग रि स । इत्युद्ग्राहः ।
नि स रि म्मा ग रि ग रि नी सा । रि म पा म ग रि ग रि नि स ।
नि स रि मा ग रि ग रि नि स स्स । इति स्थायी ।
स नि ध प म ग रि ग रि नी सा । इति मुक्तार्यी । इति गौरी । १९ ।

20

[कल्याणः][४]

मस्तु तीव्रतरो यस्मिन् गनी तीव्राविर्तीरितौ ।
गमन्धारोद्ग्राहकल्याणे मन्यारोहे न तिष्ठतः ।

१. cf. Verse 399 of सं. पा.
२. ,, 366-7 ,,
३. There should be नि-कम्पन instead of 'निकपान' vide verse 367 of सं. पा.
४. cf Verse 400 of सं. पा.

ग प ध स ग रि स स नि ध प प ध प म ग गा रि स । इति स्थायी ।
पा म ग रि स नि ध प ध सा । इति मुक्तायी । इति कल्याणः । २० ।

21

[रामकरी][1]

रि-कोमला ग-तीव्रा वा म-तीव्रतरसंयुता ।
ध-कोमला नि-तीव्रा च ख्याता रामकरीति सा ॥
आरोहे म-नि-वर्ज्या स्यात्पांशा धैवतमूर्च्छना ।
ग प ध स स नि ध धा प मा पा म गा रि स । इत्युद्ग्राहः ।
प म ग मा पा ग ध सा गा रि स स रि स रि स स स स ।
ध ध प म ग गा रि स स रि स रि स रि स स स स स । इति स्थायी ।
पा म गा रि स स स रि स रि ग प ध स स्स । इति मुक्तायी ।
इति रामकरी । २१ ।

22

[सारङ्गः][2]

अतितीव्रतमो गः स्यान्मस्तु तीव्रतरो मतः ।
धस्तु तीव्रतरो निः स्यात्तीव्रः षड्जादिमूर्च्छनः ॥
सन्यासे मध्यमांशे च रागे सारङ्गसंज्ञके ।
स रि ग म प ध नि स स नि ध प म ग रि स । इत्युद्ग्राहः ।
म प म ग ग रि स । स स रि ग म प म प म ग रि स ।
प म ग रि स म ग रि स । स स स रि ग ग म प म प म ग रि स ।
रि स रि स सा । इति स्थायी ।
स स नि ध प ध प म प म ग रि स रि स रि स॰स । इति मुक्तायी ।
इति सारङ्गः । २२ ।

cf Verse 401 of सं. पा.
,, 402 ,,

II *

23

[मालवी][१]

रिधौ च कोमलौ यत्र ग-नी तीव्रौ च मालवे ।
षड्जावरोहणोद्ग्राहः सरिमन्य(न्यासं)[२] शशोभिते ॥

सा स स नि ध प ध नी ध प म प म ग मा री स ।
स पा म ग मा री स नि स रि स स नी ध प मा प स सा ।
इति मालवी । २३ ।

24

[गुणक्रिया][३]

रिधकोमलसंयुक्ता ग-नि-वर्जा गुणक्रिया ।
धैवतोद्ग्राहसंयुक्ता कचिद् गान्धारसंयुता ॥

ध स सा ध प म प पा म मा रि सा स ध ध ध ध प म प पा म मा रि स ।
स रि गा ग रि स । ध रि स स स स स ध स स स स
मा रि स स रि स । र(इ)ति गुणकरी । २४ ।

25

[ककुभा][४]

मालवस्वरसम्भूता ककुभा षड्जमूर्च्छना ।

स स्स रि म म प नि नि स नि नि नि ध प म प म म मा ग रि
रि रि रि ग ग रि सा । इति ककुभा । [२५]

* Where only two parts are given instead of four.

१. cf Verse 403 of सं. पा.

२. Other reading न्यासं instead of मन्यं.

३. cf Verse 404 of सं. पा.

४ cf Verse 405 of सं. पा.

26

[वेलावली][1]

वेलावल्यां ग-नी तीव्रौ मूर्च्छना चाभिरुद्गता ।
अवरोहे ग-वर्जायां क्वचिद् गान्धारमूर्च्छना ॥

रि ग म ध ध प म गा मा रि सा [2]स स नि ध प म ग म प ध प म-
प म ग मा री सा ग प ध सा स नि ध प धा प म गा मा री सा ।
इति वेलावली । २६ ।

27

[केदारी][3]

ग-नी तीव्रौ तु केदार्यां रिधौ न स्तोऽथ गादिमा ॥

ग म प नी सा स नि प म गा सा । नि प नि स मा ग स नि स स ।
म ग म प नि प म ग म प म ग स नि स सा । इति केदारी । २७ ।

28

[कामोदी][4]

कामोदी तीव्रगोपेता गान्धारादिकमूर्च्छना ।
आरोहे म-नि-हीना स्यान्मधांशस्वरभूषिता ॥

ग प ध स स नि ध प ध स ध स रि म ग रि ग रि स स-
नि ध प ध ध सा । इति कामोदी । २८ ।

29

[दीपकः][5]

दीपको मालवोत्पन्नो मन्यारोहेत्र वर्जितौ ।
गान्धारोद्ग्राहसंयुक्तो न्यास(से)सांशगधैर्वृतः ॥

१. cf Verse 408 of सं. पा.
२. Bikaner Ms. Omits, स स......री. सा ।
३. cf Verse 409 of सं. पा.
४. cf Verse 410 of सं. पा.
५. cf Verse 412 of सं. पा.

ग प ध स ग रि स नि ध ध ध प म ग ग प म गा रि स रि सा-
रि स स स स ग प ध नि ध धा प म गा रि स स रि स रि ग पा म ग रि स
इति दीपकः [२९]

30

[देशाख्यः][1]

रि-तीव्रतरयुक्तोऽसौ ग-तीव्रेणापि संयुतः ।
धगवर्जोऽवरोहे स्याद् गान्धारस्वरमूर्च्छनः ॥

ग प ध स स नि प म म म रि स । इति देशाख्यः । ३० ।

31

[पटमञ्जरी]

पञ्चमांशग्रहन्यासा मालवस्वरसम्भवा ।
अवरोहे ग-वर्जा स्यात्सादिका पटमञ्जरी ॥

स रि ग म प म पा म पा ग म पा गा रि स ।
स रि ग म प प प म ग म प ध नि ध प म प पा ग रि सा ।
स स स नि ध ग म प ध नि ध ध प ग म पा म गा रि सा ।
इति पटमञ्जरी । ३१ ।

32

[वसन्तः][2]

षड्जादिमूर्च्छने मान्ते ग-नी तीव्रौ वसन्तके ।

स रि ग म प ध स नि ध म प म ग मा ।
ग म प ध नि ध ध प म प म ग मा स स स रि ग म प ध नि स-
रि ग म म ग रि स नि ध प म प म ग मा । इति वसन्तः । ३२ ।

33

[ललिता][3]

या गौरीरागसम्भूता ललिता पञ्चमोज्झिता ।
सांशोद्ग्राहा तथा मान्ता गीतान्ते सा सुशोभना ॥

१. cf. Verse 371 of सं. पा.
२. cf. Verse 370 of सं. पा.
३. cf. Verse 413 of सं. पा.

सा रि ग म ध नि स स नि ध म ग रि स। नि ध नि स रि स-
नि स मा ग रि स। स रि ग म मा। धा म ग रि स नि ध नि स सा।
इति ललिता। ३३।

III

34

[कर्णाटी-कनडी][1]

तीव्रगान्धारसम्पन्ना मध्यमोद्ग्राहधाङ्गता।
सांशस्वरेण संयुक्ता कनडी सा (कर्णाटी सा) विराजते॥
(संस्कृतेऽपि) कर्णाटी कानडा कनडीति दशदेशभाषानाम प्रसिद्धम्।

म प ध नि स रि ग म रि स नि ध प म। प ध नि स रि स नि
स·नि ध। गा रि सा नि धा। रि॰स नि स नि सा नि ध। स नि ध-
नि ध प म (ग म प म)[2] ग रि स नि ध नि स सा। इति कानडी। ३४।

35

[बहुली][3]

गौरीस्वरा धसाढ्या सा बहुली मध्यमोज्झिता।
आरोहणे निहीनोक्ता गान्धारोद्ग्राहपांशका॥

ग प ध स स नि ध प ग पा ग रि स। सा ग रि सा ध ध ध प ग-
प ग रि ग। प ग रि ग रि स। रि रि ग रि स रि स ध स ध म ध स-
रि ग प गा रि सा रि रि स ध ध स। इति बहुली। ३५।

36

[मुखारी][4]

ऋषभः कोमलो यत्र गान्धारः पूर्वसंज्ञकः।
मुखार्यां धैवतोद्ग्राहो निधौ पूर्वाख्यकोमलौ॥

ध स रि म प नि ध म प म प ग ग ग रि स रि ध स रि मा ग रि।
प म ग रि म ग रि ग रि स ध ध स। इति मुखारी। ३६।

१. cf Verse 384 of सं. पा.
२. Bikaner ms. inserts ग म प म.
३. cf Verse 414 of सं. पा.
४. cf Verse 373 of सं. पा.

37

[गुर्जरी][१]

गूर्जरी मालवोत्पन्नाऽवरोहे म-नि-वर्जिता ।

गश्लिष्टमध्यमोपेता धैवतश्लिष्टनिस्वरा ॥

[दक्षिण-गुर्जरी][२]

गान्धारमूर्च्छनोपेता दाक्षिणात्या प्रकीर्तिता ।

ग प ध स रि ग रि स ध नि ध प ग प ग मा गा रि स ।

ग प ध नि ध ध नि प ग प प ग सा गा री स ।

इति दक्षिणा गुर्जरी । ३७ ।

38

[औत्तरा गुर्जरी][३]

औत्तरा गुर्जरी ज्ञेया शुद्धगा पूर्ववत्सदा ।

इत्यौत्तरा गुर्जरी ॥ ३८ ॥

39

[भूपाली][४]

मनिवर्जा तु भूपाली रिधौ यत्र च कोमलौ ।

गान्धारोद्ग्राहसंयुक्ता रिन्यासा गांशशोभिता ॥

ग प ध स स रि रि ग रि स । ग ग ग रि रि ग ग रि स रि रि स

ध स । ग प ग ग ग रि स रि रि ग रि स रि रि स ।

इति भूपाली । ३९ ।

40

[मल्लारः—मेघः][५]

षड्जादिमूर्च्छनोपेतः षड्जत्रयसमन्वितः ।

गनिहीनोऽपि मल्हारो वर्षासु सुखदायकः ॥

१-२-३. cf Verse 415 of सं. पा.

४. cf Verse 375 of सं. पा.

५. cf Verse 360 of सं. पा.

यतो वर्षासु रागोऽयं मेघ इति प्रकीर्तितः ।
अकालरागगानेन जातदोषं हरत्ययम् ॥

[1]स रि म प ध स ध प म प म म रि स । ध स रि म प म म रि स ।
रि स रि म प ध स ध रि स ध स ध प म म प म म रि स ।
इति मेघः । ४० ।

41

[मल्लारी][2]

गौरीमेलसमुद्भूता मल्हारी निस्वरोज्झिता ।
आरोहणे ग-हीना स्यात्षड्जादिस्वरसम्भवा ॥

स रि म प ध म प ध स ध रि स ध प म प म ग रि स ।
रि रि प म ग रि स । रि रि स ध॰ध स ध स रि मा ग रि स (रि स)[3]
ध स स । इति मल्लारी । ४१ ।

42

[सौराष्ट्री]

गौरीमेलसमुद्भूता धैवतोद्ग्राहशोभिता ।
धन्यासांशापि सौराष्ट्री प्रायशः कम्पितस्वरा ॥

ध नि स रि ग म ग रि स नि ध ध नि स री स री नि नि सा नि धा ।
ध नि स रि ग मा नि ध ध प म प म ग म ग रि सा नि सा नि स रि-
नि स नि ध मा ग रि ग री सा नि ध नी सा । इति सौराष्ट्री । ४२ ।

43

[देशकारी][4]

देशकार्यां गनी तीव्रौ धांशो धादिकमूर्च्छना ।
ध नि स री स नी ध ध नि स रि ग मा गा रि स ।
री स नी ध । ध नि स रि स नि स नि ध ध नि सा ।
इति देशकारी ॥ ४३ ॥

१. Bikaner ms. inserts स रि.
२. cf Verse 368 of सं. पा.
३. Bikaner ms. inserts रि स.
४. cf Verse 372 of सं. पा.

44

[रेवा][1]

गौरीमेलसमुद्भूता षड्जोद्ग्राहेण मण्डिता ।
मनित्यक्ता सदा रेवा गपादिप[य]मलस्वरा ॥

स रि ग प ध स स ध प ग प गा रि ग रि स रि रि ग रि स रि रि-
स स ध स ध स ध स रि ग ग प ग प ग प रि रि ग रि रि ग रि-
स ध ध रि स ध ग रि ग प ग रि रि रि ग रि स ।
री सा धा पा ध सा री री गा री सा । रि रि रि स ध ध स सा ।
इति रेवा । ४४ ।

45

[गौलः][2]

गौलस्तु गधवर्जः स्यात् गौरीमेलसमुद्भवः ।

स रि म प नि स स नि प पा पा मा रि स । नि स रि म रि मा पा पा पा-
मा रि मा रि मा रि सा नि स नि स रि म रि म पा म नि प प नि प म-
प ध म रि मा रि मा रि म म नि स । रि रि पा म रि म रि स-
रि रि स नि स स सा । इति गौलः । ४५ ।

46

[हिन्दोलः][3]

हिन्दोलेऽथ रिपौ त्याज्यौ कोमलो धैवतो भवेत् ।

स ग मा धा नी सा नि ध नि ध म ग स स ग म ध ध नि स मा ग स ।
नि ध नि स नि ध नि ध म ध नि स ध नि ध नि स मा ग स-
नि ध नि ध म ग स । इति हिन्दोलः । ४६ ।

१. cf Verse 418 of सं. पा.

२. cf Verse 419 of सं. पा.

३. cf Verse 430 of सं. पा.

47

[देशी][1]

गनी त्याज्यावथारोहे रिधावत्र च कोमलौ ।
षड्जादिस्वरसम्भूतिर्देश्यामंशस्तु रिः स्मृतः ॥

स रि म प ध स नि नि ध म पा ग गा रि स रि म प नि ध म पा-
धा सा रि ग रि स रि स नि ध प म पा ग रि स रि सा ।
ग रि सा । ग रि स नि ध प म प ध नि ध म ध म पा गा रि स ।
इति देशी । [४७]

48

[टक्कः][2]

रि-धौ तु कोमलौ ज्ञेयावाभीरीमूर्च्छनायुते ।
[3]अवरोहे म-वर्जः स्याद्रागे टक्काभिधानके ॥

स रि ग म प ध स प गा रि स नि धा प ध धा ध प
म म पा म गा रि सा । नि स रि नि स नि स नि धा प प ध ध-
प म म पा म पा प गा रि सा प नि स ग रि ग म गा रि स नि-
स रि स रि नि स नि स नि धा प ग म प म प मा रि स ।
प गा रि स नि स रि नि स नि धा प प स सा । प गा रि स ।
इति टक्कः ॥ [४८]

49

[नाटः][4]

रिस्तु तीव्रतरो यस्मिन् गान्धारस्तीव्रसंज्ञकः ।
धस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो निषादस्तीव्रनामकः ॥
अवरोहे धगौ न स्तो नाटो रि-स्वरमूर्च्छनः ।

१. cf Verse 429 of सं. पा.
२. cf ,, 432 of सं. पा.
३. cf ,, 432 of सं. पा. where instead of "अवरोहे मवर्जः" we find आरोहे च ध-वर्जत्वं ।
४. cf Verse 433 of सं. पा.

रि ग म प ध नि स स नि प म म प म म रि स ।
रि ग म प म म प म प म म म रि स । सा री ग म ध नि स स-
नि प नि प नी नी स स म म प प म मा री स ।
रि स स नि प । स स नि प रि प नि प । म म प म म रि स ।
इति नाटः । ४९ ।

50

[सावरी-सोवेरी][1]

गौरीमेलसमुत्पन्नारोहणे ग-नि-वर्जिता ।
मध्यमोद्ग्राहधांशाद्या सावरी न्यासपञ्चमा ॥

म प धा स रि ग रि स'नि ध प म प म ग रि स ।
सा रि म प ध घ नि ध ध प म प मा ग रि ग रि ग रि स ।
रि म प ध ध प म प प रि रि रि मा ग रि ग रि स ।
ध स रि म प ध ध स रि ग रि स रि स ध री नि ध ध प-
म पा मा ग रि रि रि मा ग रि ग रि रि स ध स सा ।
इति सोवरी । ५० ।

51

[सावेरी][2]

सावेरी तीव्रगान्धारा धैवतोद्ग्राहसम्भवा ।
मांशाप्यन्यवरोहा सा आरोहे ग-नि-वर्जिता ॥

ध स रि म मा ग रि स रि सा ध । ध स रि म मा प ध ध प मा-
ग रि स रि ग रि सा ध । ध स रि म मा प ध ध प ध ध स रि-
स ध स ध प म प गा ग रि । स रि ग रि रि स सा धा ।
ध रि रि स ध स सा । इति सावेरी । ५१ ।

१. cf Verse 433 of सं. पा.

२. cf Verse 443 of सं. पा. which reads मध्यमांशा निहीना चारोहणे for मांशाप्यन्यवरोहा सा आरोहे.

52

[सालङ्गः][१]

गान्धारोद्ग्राहसालङ्गे रिगौ कोमलतीव्रकौ ।

ग म प ध ध नि प म प म ग म ग रि स नि ध ।
रि रि ग ग प म गा रि स रि स स ।
प प ध नी ध प म प प म ग म रि रि ग ग प मा गा-
रि स रि स सा । इति सालङ्गः । ५२ ।

53

[भैरवः][२]

भैरवे तु रिपौ नस्तौ धैवतादिकमूर्च्छने ।
तत्रोक्तौ गनी तु (तु गनी) तीव्रौ कोमलो धैवतः स्मृतः ॥

ध नि स ग म ध नि स नि ध नि ध म ग म ग स नि ध नि-
स मा ग स नि ध नि सा नि ध नी धा म गा मा गा गा
स नि ध नि स सा । इति भैरवः । ५३ ।

54

[श्रीः][३]

रित्रयोद्ग्राहसंयुक्तः षड्जोद्ग्राहोऽथवा मतः ।
श्रीरागस्तीव्रगान्धार आरोहे ग-धवर्जितः ॥

रि रि रि प म ग रि स । नि स रि नि स नि नि नि ध प ।
म प ध म प म म मा ग रि । रि रि रि प मा ग रि ग रि सा
नि स नि स नि स नि ध प । प प नि नि स नि नि-
स नि नि स सा । म मा ग रि रि रि ग रि स नि नि स स ।
इति श्रीरागः । ५४ ।

१. cf Verse 444 of सं. पा.
२. cf ,, 378 of सं. पा.
३. cf ,, 445 of सं. पा.

55

[नारायणी][१]

नारायण्यां गनी तीव्रौ गान्धारादिकमूर्च्छना ।
आरोहे मनि-वर्ज्या स्यान् न्यासांशधैवता स्मृता ॥

ग प ध ध स स नि ध प म म म ग रि । स रि ग स रि स स-
नि ध । ध रि स स स नि धा ध स स्स नि ध ।
ध स स रि पा म ग रि म ग रि म ग रि । स रि ग स रि स स-
स नि ध प ध स सा । इति नारायणी । ५५ ।

56

[पहाडी][२]

गौर्युत्पन्ना पहाडी स्यादवरोहे ग-वर्जिता ।
उद्ग्राहे षड्जसम्पन्ना न्यासांशपरिशोभिता ॥

सा रि म प ध प ध ध प म प प म रि नी सा ।
रि प प म रि स नी सा । इति पहाडी । ५६ ।

57

[विहङ्गडः][३]

विहङ्गडे गनी तीव्रावारोहे तु रि-वर्जिते ।
गान्धारोद्ग्राहसम्पन्ने न्यासांशो नि[रि]स्वरो मतः ॥

स ग म प नि स स नि प म ग म प म गा रि स नि स ।
प नि स रि मा गा रि स नि स रि नि सा नि पा नी सा सा ।
इति विहङ्गडः । ५७ ।

58

[पूर्वा][४]

गौरीमेलसमुत्पन्ना षड्जोद्ग्राहसमन्विता ।
न्यासांश-ग-स्वरोपेता पूर्वा सा सुखदायिनी ॥

१. cf Verse 382 of सं. पा.
२. cf ,, 496 of सं. पा.
३. cf ,, 447 of सं. पा.
४. cf ,, 451 of सं. पा.

स रि ग म प ध नि स नि ध प ध प म ग ग म प म ग रि ग प-
म ग रि स। ध प ध म ग म प म ग रि ग ग म प म गा रि सा।
सा रि स स स रि स रि ग ग ग म प म ग रि ग रि सा।
इति पूर्वा [५८]

59

[सामन्तः][1]

रिस्तु तीव्रतरः प्रोक्तस्तीव्रगान्धारशोभिते।
सामन्तसंज्ञके रागे न्यासोद्ग्राहांशषड्जके ॥

स रि ग म प ध नि स स नि ध प म ग म प म ग रि स।
स स रि ग म प म म प म म प म म ग रि स।
स रि ग म प ध नि ध प म प म•म प म म म ग रि सा नि स।
इति सामन्तः। ५९।

60

[नटनारायणः][2]

वेलावलीसमुद्भूतो मांशो रिन्यासको नटः।
अवरोहे गहीनः स्याद् गान्धारादिकमूर्च्छनः ॥

ग म प धा नि स स नि ध प म ग म प म म म रि स रि ग म प ध-
प ध प म ग म प म म रि स। स नि ध प म ग म प म म म री सा
इति नटनारायणः। ६०।

61

[केदार गौलः][3]

केदारगौलः श्रीरागात्सम्भूतोद्ग्राहनिस्वरः।
रिन्यासांश-सपैर्युक्त आरोहे गधवर्जितः ॥

नि स रि म म प प नि नि स नि ध प म प धा ध प मा ग ग रि।
[4](नि स रि म म प नि ध धा प मा ग गा रि ।

१. cf Verse 449
२. cf ,, 434
३. cf ,, s 420 & 421 of सं. पा.
४. Acc. to Bikaner ms.

नि स रि म म प सा नि ध धा प मा ग गा रि ।)
नि स रि प म ग रि ग रि स । इति केदारगौलः । ६१ ।

62

[कर्णाट-गौलः—कान्हडगौलः][1]

कर्णाटगौलः सामन्तजन्यो रि-स्वरमूर्च्छनः ।
वार्जितोऽथ धगाभ्यां स तथारोहावरोहयोः ॥
न्यासांशगम-संयुक्तोऽवरोहे पञ्चमोज्झितः ॥

रि ग म प प नि नि स री स नि नि नि नी धा मा प नि नि-
स री स नि नि सा म म म ग म म ग रि ग म प प नि नि री स-
नि नी स सा । इति कान्हड-गौलः ।। ६२ ।

63

[रीतिगौलः][2]

रीतिगौलस्तु सम्पूर्णो धैवतादिकमूर्च्छनः ।
अवरोहे प-वर्जः स्यान् न्यासांशसरिभूषितः ॥

ध नि स रि ग म प ध नि नि ध म प म ग रि ।
स रि ग म प म ग रि स म ग ग रि रि स ।
ध नि स रि गा ग रि स रि रि स । ध नि स ध नि स प म ग रि स नि-
ध प ग रि स । स रि रि ग ग रि स । ध नि स रि रि स ।
इति रीति-गौलः । ६३ ।

64

[नारायणगौलः][3]

अथ नारायणे गौले श्रीरागस्वरसम्भवे ।
अवरोहे गधौ नस्तो निर्यन्यान्यत (निर्योरन्यत)रादिमे ।
पुनः स्वस्थानगमकपरिभ्यां च सुशोभिते ।
हतोत्तराहतोपेते मध्यमन्यासमण्डिते ॥

१. cf Verse 422-23 of सं. पा.
२. cf ,, 425 of सं. पा.
३. cf ,, 426-27 of सं. पा.

नि स रि म प नि स नि प प ध प म प म रि ग रि स ।
नि स रि मा रि ग रि स प ध प म प म रि ग रि स रि स ।
नि स रि म रि ग रि स । स नि नि ध ध प प म ध प प म म-
ग गा रि रि स नि स रि ग रि स नि स सा ।
इति नारायणगौलः । ६४ ।

64 A

[मालव-गौडः][1]

अथ मालवगौडेऽस्मिन् गौरीस्वरसमुद्भवे ।
त्यक्तधे रिस्वरोद्ग्राहे नह्यारोहे तु गः स्वरः ।
आरोहे यदि गान्धारो मध्यममावधिमूर्च्छना ।
अवरोहेऽपि गान्धारः पादिर्मान्तो विधीयते ॥

[2]रि म प नि स स नि प प म म म रि ग म रि स रि म प नि स रि-
मा रि ग मा रि सा स नि प म ग म रि ग रि सा ।
इति मालवगौलः । ६४ ए ।

65

[पञ्चमः][3]

पञ्चमो परिहीनः स्यात्तीव्रगः सादिमःस्मृतः ।
मध्यमन्याससंयुक्तो मध्यमांशेन संयुतः ॥

स ग म ध नि स स नि ध म ग स ग मा । ध ध नि ध नि स मा ग स नि
ध नि ध म स ग मा ग मा ग स । नि ध नि स सा ।
इति पञ्चमः । ६५ ।

१. cf Verse 428 of सं. पा.

२. Bikaner ms. reads. :
रि प प नि स स नि प म ग म रि ग म रि सा नि प
म प म ग म नि प म प ग म रि ग म रि सा ।
रि स स रि स स नि प । स स रि प म ग म रि ग म
रि स नि स सा ।

३. cf ,, 369 of सं. पा.

66

[विभासः][१]

मस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो गनी तीव्रौ रिधौ मतौ ।
कोमलौ न्यासधोपेते विभासे गादिमूर्च्छने ॥
आरोहे म-नि-वर्जेऽस्मिन् गपांशस्वरसंयुते ।

ग प ध स रि ग रि स स नि नि ध ध स नि ध प म प ग-
ग रि ग रि सा । ध ध प मा पा मा गा ग रि रि स ।
स रि स रि ग प म प प म ग रि ग रि सा स स
स स स स रि गा रि स नि ध धा स रि ग पा म प म प-
म प ग प म ग गा रि स । इति विभासः । ६६ ।

67

[मङ्गल कौशिकः][२]

धैवतोद्ग्राहधांशाद्यो गौरीमेल-समुद्भवः ।
रागो मङ्गलकौशाख्यो धनी यत्र समन्वितौ ॥

ध नि स रि ग म प ध नि ध ध प म प म ग म ग रि स रि स नि स नि ध ।
ध नि स रि स नि स नि ध । ध नि स रि मा ग रि स नि स रि-
नि स नि स नि ध । ध नी स सा । ध ध नि ध प नि ध नि-
ध नि स स । ध नि सा रि मा ग रि स नि ध नि स सा ।
इति मङ्गलकौशिकः । ६७ ।

68

[नादरामक्रिया][३]

नादरामक्रिया गौरीमेलोत्पन्ना म-भूषिता ।
षड्जोद्ग्राहा च नि-न्यासारोहे गान्धारवर्जिता ॥

स स स रि म म ग म प ध नि ध ध म प म ग मा ।
स स सा रि म मा प धा प मा ग रि स नि ।

---

१. cf Verse 383 of सं. पा.
२. cf ,, 452 of सं. पा.
३. cf ,, 453 of ,,

स रि ग ग ग ग ग रि स । स रि म म प ध नि ध नि स स
नि स रि नि स नि स नि स सा । इति नादरामक्रिया । ६८ ।

69

[शङ्कराभरणः][1]

शङ्कराभरणे प्रोक्तौ गनी तीव्रौ तु सादिमे ।

स रि ग म प ध नि सा स नि ध प म ग म प म ग रि स ।
स नि ध प ध नि स ध नि स ध नि स । ध नि स रि
ग म ग रि स नि स नि ध नि स । स नि ध प ध नि स ।
रि ग म पा धा पा मा गा मा स रि ग म प ग म ग रि ग म गा रि स ।[2]
स नि ध नि स । री नि स ध नि स सा ।
इति शङ्कराभरणरागः । ६९ ।

70

[सालङ्गनाटः][3]

शङ्कराभरणोत्पन्ने गान्धारस्वरवर्जिते ।
अथ सालङ्गनाटेऽस्मिन् सन्पन्योन्पमनन्वितौ [सन्यासांशसमन्विते] ॥
षड्जोद्ग्राहेण सम्पन्ने मधावाम्रेडितौ स्मृतौ ।

स स रि म म प ध नी ध प म प प मा री सा ध प म प ध
स स रि रि म म प । सा ध प म म म री सा ध प ध स रि स ।
सा ध ध प म म प मं म म री सा । ध प ध स स रि सा ।
इति सालङ्गनाटः । ७० ।

71

[गौडः][4]

तीव्रगान्धारसंयुक्त आरोहे वर्जितौ गनी ।
षड्जोद्ग्राहेण सम्पन्ने गौण्ड आम्रेडितस्वरैः ॥

१. cf Verse 406 of सं. पा.
२. Bikaner ms. inserts:—स स रि ग म रि ग रि ग स नि नि स ।
३. cf Verse 435 of सं पा.
४. cf ,, 456 of ,,

सा रि म म प ध सा नि ध ध प म प मा ग रि रि रि ग रि रि स ।
ध स रि म म प ध नि ध प म प मा ग ग रि ।
स रि ग रि स ।[१] इति गौडरागः । ७१ ।

72

[देवगिरिः][२]

अवरोहे गधौ नस्तो धस्तु तीव्रतरो भवेत् ।
देवगिरौ गनी(गनी देवगिरौ)तीव्रौ यत्र स्यात् षड्जमूर्च्छना ॥

स रि गा म प ध नि स स नि प म री स । स स रि ग म प
ध प म प म म री सः । स रि ग म प म रि स नि स नि स स
नि ग म प ध प म प म प म ध प म म री स । स रि स रि नी सा ।
इति देवगिरिः । ७२ ।

73

[देवगान्धारी][३]

तदा तु देवगान्धारी पूर्णश्चेद् भैरवो यदा ।

ध नि स रि ग म प धा प म ग रि सा नि ध ध नि स री स नि ध ।
ध नि स रि ग मा गा री स नी धा ध नि नी सा ।
इति देवगान्धारी । ७३ ।

74

[छायानाटः][४]

छायानाटस्तु विज्ञेयः शंकराभरणस्वरैः ।
आरोहणे नि-वर्जः स्यादवरोहे ग-वर्जितः ।
धैवतोद्ग्राहसंयुक्तो रि-न्यासोऽनेकमध्यमः ॥

ध स स रि ग म प ध स स नि ध प म म रि । स रि ग म पा म म रि ।

१. Bikaner ms. adds :—
स स रि म म प ध ध स नि ध ध प प म म ग रि स रि ग रि सा ।
२. cf Verse 457 of सं. पा.
३. cf ,, 458 of ,,
४. cf ,, 436 of ,,

धा पा म म मा रि ध नी ध प म म मा रि स । स रि म म रि
सा स रि ग म प ध प म म म रि स स री म म री री । स रि ग म
पा म म मा री सा । इति छायानाटः । ७४ ।

75

[आभीरीनाटः][1]

आभीरीमेलसम्भूतोऽवरोहे धस्वरोज्झितः ।
अपन्यासविशेषाढ्यः आभीरीनाटकः स्मृतः ॥

स रि ग म प ध नि स स नि प ध प म म प म गा रि सा ।
नी ३ स स सा । नि स रि ग म प पा पा म ग रि स नी स स सा ।
स स प प स स । स स नि नि प मं म प गा रि स ।
स स पा गा रि स रि स नी ३ सं स ।
इति आभीरीनाटः । ७५ ।

76

[कल्याणनाटः][2]

कल्याणमेलसम्भूतोऽवरोहे धग-वर्जितः ।
षड्जादिमूर्च्छनोपेतो रागः कल्याणनाटकः ॥

स रि ग म प ध नि स स नि प म म प म री ग मा रि स ।
स रि ग म पा म म म री स । स स स रि ग म पा ध प म म प म
म री ग मा री सा प प मा री सा । इति कल्याणनाटः । ७६ ।

77

[शुद्धवराली][3]

अथ शुद्धवराल्यां तु रि-गौ कोमलपूर्वकौ ।
[4]मस्तु तीव्रतरो धः स्यात् कोमलो तीव्रनिस्वरः ॥
धैवतोद्ग्राहयुक्तायां निमौ न्यासांशकौ स्मृतौ ।

१. cf Verse 438 of सं. पा.
२. cf ,, 439 of ,,
३-४. cf Verse 391 of सं. पा. which reads गस्तु for मस्तु and वराटी for वराली ।

सा रि म म प ध सा नि ध ध प म प मा ग रि रि रि ग रि रि स ।
ध स रि म म प ध नि ध प म प मा ग ग रि ।
स रि ग रि स ।[१] इति गौडरागः । ७१ ।

72

[देवगिरिः][२]

अवरोहे गधौ नस्तो धस्तु तीव्रतरो भवेत् ।
देवगिरौ गनी(गनी देवगिरौ)तीव्रौ यत्र स्यात् षड्जमूर्च्छना ॥

स रि गा म प ध नि स स नि प म री स । स स रि ग म प
ध प म प म म री सः । स रि ग म प म रि स नि स नि स स
नि ग म प ध प म प म प म ध प म म री स । स रि स रि नी सा ।
इति देवगिरिः । ७२ ।

73

[देवगान्धारी][३]

तदा तु देवगान्धारी पूर्णश्चेद् भैरवो यदा ।

ध नि स रि ग म प धा प म ग रि सा नि ध ध नि स री स नि ध ।
ध नि स रि ग मा गा री स नी धा ध नि नी सा ।
इति देवगान्धारी । ७३ ।

74

[छायानाटः][४]

छायानाटस्तु विज्ञेयः शंकराभरणस्वरैः ।
आरोहणे नि-वर्जः स्यादवरोहे ग-वर्जितः ।
धैवतोद्ग्राहसंयुक्तो रि-न्यासोऽनेकमध्यमः ॥

ध स स रि ग म प ध स स नि ध प म म रि । स रि ग म पा म म रि

१. Bikaner ms. adds :—
स स रि म म प ध ध स नि ध ध प प म म ग रि स रि ग रि सा ।
२. cf Verse 457 of सं. पा.
३. cf ,, 458 of ,,
४. cf ,, 436 of ,,

धा पा म म मा रि ध नी ध प म म मा रि स । स रि म म रि
सा स रि ग म प ध प म म म रि स स री म म री री । स रि ग म
पा म म मा री सा । इति छायानाटः । ७४ ।

75

[आभीरीनाटः][1]

आभीरीमेलसम्भूतोऽवरोहे धस्वरोज्झितः ।
अपन्यासविशेषाढ्यः आभीरीनाटकः स्मृतः ॥

स रि ग म प ध नि स स नि प ध प म म प म गा रि सा ।
नी ३ स स सा । नि स रि ग म प पा पा म ग रि स नी स स सा ।
स स प प स स । स स नि नि प म म प गा रि स ।
स स पा गा रि स रि स नी ३ सं स ।
इति आभीरीनाटः । ७५ ।

76

[कल्याणनाटः][2]

कल्याणमेलसम्भूतोऽवरोहे धग-बर्जितः ।
षड्जादिमूर्च्छनोपेतो रागः कल्याणनाटकः ॥

स रि ग म प ध नि स स नि प म म प म री ग मा रि स ।
स रि ग म पा म म म री स । स स स रि ग म पा ध प म म प म
म री ग मा री सा प प मा री सा । इति कल्याणनाटः । ७६ ।

77

[शुद्धवराली][3]

अथ शुद्धवराल्यां तु रि-गौ कोमलपूर्वकौ ।
[4]मस्तु तीव्रतरो धः स्यात् कोमलो तीव्रनिस्वरः ॥
धैवतोद्ग्राहयुक्तायां निमौ न्यासांशकौ स्मृतौ ।

१. cf Verse 438 of सं. पा.
२. cf ,, 439 of ,,
३-४. cf Verse 391 of सं. पा. which reads गस्तु for मस्तु and वराटी for वराली ।

ध ध नी सा रि ग म प म ग रि स नी ध ध नी स ।
धा पा मा पा म ग रि ग ग ग रि रि ग रि नी ध ध नी स नी नी
स नी स नी स नी स ध प म प म प म प म ग रि ग ग ग रि रि स
नी स सा । इति शुद्धवराली । ७७ ।

78

[त्रिवणी][1]

गौरीमेलसमुत्पन्ना त्रिवणी मस्वरोज्झिता ।
अवरोहणवेलायां षड्जोद्ग्राहांशरिस्वरा ॥

स रि ग म प ध नि स स नि ध प ग रि ग रि सा । स रि ग म
प ग रि ग रि स नी स रि ग म प ग रि स । ध प म प ग रि स
ध प गा री सा । इति त्रिवणी । ७८ ।

79

[तोडी वराली][2]

रिधौ च कोमलौ प्रोक्तौ यत्र तीव्रतरश्च मः ।
उद्ग्राहकौ [3]गधौ स्यातां वराली तोडिका च सा ॥

ध ध नि स ग म प ध ध प म ग म प म ग ग रि स
नि नि ध ध नि स । ग ग ग ग गॅ म प म ग म गा रि
स नि स रि नि स नि स नि ध ध नि स रि ग ग ग रि
स स स रि गा रि स स रि ग रि स ध नि स रि ग म
ग रि रि ग रि स ध नी स सा । इति तोडी वराटिका । ७९ ।

80

[नागवराली][4]

अथ नागवराल्यां तु मस्तु तीव्रतरो भवेत् ।
कोमलो धैवतः प्रोक्तो गधावुद्ग्राहकौ स्मृतौ ॥

१. cf Verse 459 of सं. पा.
२-३. cf Verse 392 of सं. पा. which reads पधौ for गधौ ।
४. cf Verse 393 of सं. पा.

ग म प ध नि स स नि ध ध नि स रि ग म ग रि नि स रि
स नि स नि धं। ध नि ध ध प म प म प ग म प ध ध
प म प म ग रि ग रि स नि स नि ध ध नि स सा।
इति नागवराली। ८०।

81

[पुन्नागवराली][1]

पुन्नागाख्यवराल्यां तु निषादस्तीव्रसंज्ञकः।
मस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो गधावुद्ग्राहकौ स्मृतौ॥

ग म प ध नि ध नि सा ग रि स नि स रि नि स नि ध।
ध नि स रि ग म ग ग म प धा प ध नी ध नी सा नी।
ध प म प ध म प ग म प ध म प ग म ग रि सा नी ध नी सा।
इति पुन्नागवराली। ८१।

82

[प्रतापवराली][2]

मतीव्रतरसंयुक्ता प्रतापोपपदान्विता।
वाराली च निना युक्ता तीव्रसंज्ञेन गादिका॥

ग म प ध नि स सा नि ध प म प ग म ध म प ग म गा रि स।
ग ग म प ग म गा रि स सा स गा रि स नि स रि नि स नि ध प
ध म प ग म प ध म प ग म ग रि स ग म प ध नि ध प म ग
म ग रि ग ग रि स ध ध नी सा। इति प्रतापवराली। ८२।

83

[कल्याणवराली][3]

कल्याणोपपदाद्या सा वराली गादिमूर्च्छना।
कल्याणमेलसम्भूता मपांशन्यासका स्मृता॥

१. cf ,, 394 of सं. पा.
२. cf ,, 395 of सं. पा.
३. cf ,, 397 of सं. पा.

ग म प ध नि स रि स ग रि स नि नि ध ध ध नि सा नी
धा पा म प । ग म प ध प म गं म ग रि स ।
नी स गा मा पा ध पा ध म गा मा पा ग म ग रि स ध नि स रि ग
म गा रि स नि ध ध नी स सा । इति कल्याणवराली । ८३ ।

84

[कुरङ्गः][१]

रिस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो मस्तु तीव्रतरो भवेत् ।
अतितीव्रतमो गः स्यान्निस्तीव्रः स्यात्कुरङ्गके ।
षड्जोद्ग्राहेण सम्पन्ने न्यासांशौ षड्जपञ्चमौ ॥

स रि ग म प ध नि सं । स नि ध प म पा म प म ग म ग रि सा ।
स रि ग म प ध प म प प म ग म ग म ग रि स । स रि ग म प म
प प म ग म प म ग रि स नि स पा ग मा पा ग म गा रि स ।
नी स नी स रि ग म प ग म ग रि स स रि ग म प म गं रि स नी
स नी स सा । प म ग रि स । स स रि ग म ग रि स नी स सा ।
इति कुरङ्गः । ८४ ।

85

[सौदामिनी][२]

रिधौ तु कोमलौ स्यातावतितीव्रतमश्चगः ।
मश्च तीव्रतरो यत्र निषादस्तीव्रसंज्ञकः ॥
सौदामिन्यां तु गान्धारः स्वरोद्ग्राहः सतां मतः ।

ग म प ध नि स रि स नि ध प म ग म प म ग म ग रि स ।
रि स नि ध ध नि स रि ग म प म ग रि स नि स । स रि ग म प ध
प म प मं ग रि स रि स स रि स नि स रि ग म प प म म ग
ग म ग री सा नी स सा । इति सौदामिनी । ८५ ।

---

१. cf Verse 460 of सं. पा.

२. cf ,, 461 of सं. पा.

86

[वैजयन्ती][१]

विकृतो मध्यमो यत्र धैवतः कोमलो भवेत् ।
निषादस्तीव्रनामासौ वैजयन्ती रिपूर्विका ॥
आरोहणेऽवरोहे च कदाचित्कौ गधौ मतौ ।

रि म प नि स स नि प म प म ग ग रि ग रि स ।
नि स रि म रि ग रि ग रि स नि स रि पा रि ग रि स नि स री
नि स नि प नी स स सा पा रि रि ग रि रि पा रि ग रि स नि
स स नि प प नि स सा । इति वैजयन्ती । ८६ ।

87

[हंसः][२]

गनिभ्यां वर्जितो हंसो रिधकोमलसंयुतः ।

सा रि म प ध ध स सा ध प मा रि रि म प प म रि रि म रि स
रि स ध स सा । इति हंसः । ८७ ।

88

[कोकिलः][३]

कल्याणमेलसम्भूतो रागः कोकिलसंज्ञकः ।
सर्वदा म-नि-हीनः स्याद् गान्धारादिकमूर्च्छनः ॥

ग प ध स स ध प ग प गा रि रि ग रि स स रि स ध-
स ध प ग प ध स स । इति कोकिलः । ८८ ।

89

[सुरालयः][४]

गौरीमेलसमुद्भूतो धैवतस्वरवर्जितः ।
आरोहणे रि-हीनः स्यान्निषादादिः सुरालयः ॥

१. cf Verse 462 of सं. पा.
२. cf Verse 463 of सं. पा.
३. cf Verse 464 of सं. पा.
४. cf Verse 466 of सं. पा.

नि स ग म प नि स स नि प म ग म प म ग रि स नि
स नि प नी स सा गा म प नि प म ग रि स नि स प
नि स ग स नि स नि प नी स सा । इति सुरालयः । ८९ ।

90

[अर्जुनः][१]

गौरीमेलसमुद्भूतो आरोहे म-नि-वर्जितः ।
गधहीनोऽवरोहे स्याद् गादिरर्जुनसंज्ञकः ॥

ग प धा स स नि प प म रि स ध स ध स रि ग प म रि स
ध स रि ग रि ग प प ध प ध स स नि प नि स नि प
नि प म ग प म रि स रिं स ध स सा । इत्यर्जुनः । ९० ।

91

[ऐरावतः][२]

कल्याणमेलसम्भूतो धहीनः पञ्चमांशकः ।
ऐरावतो ग-पूर्वोक्तो न्यासषड्जविभूषितः ॥

ग म प नि स नि प म ग म प ग म प ग म प ग म ग रि स ।
नि प नि स ग म प म ग रि नि प नि स रि स नि स सा ।
इत्यैरावतः । ९१ ।

92

[कङ्कणः][३]

शङ्कराभरणे मेले रागः कङ्कणसंज्ञकः ।
पहीनो गादिराख्यातो बहुमध्यमसंयुतः ॥

ग म ध नि स स नि ध म ग म म । स रि ग म म ।
धा म ग म मा ग म ग रि स नि स नि स ध नि स रि ग म

१. cf Verse 467 of सं. पा.
२. cf Verse 468 of सं. पा.
३. cf Verse 469 of सं. पा.

ध नि स स रि स ग रि स म ग रि स नि स ध नि
स नि ध मा ग मा गा रि स नि ध नी स सा ।
इति कङ्कणः । ९२ ।

93

[रत्नावली][1]

रत्नावल्यां रिनी नस्तस्तीव्रतीव्रतरौ गमौ ।
गान्धारमूर्च्छना यत्र तत्रोक्तो न्यासपञ्चमः ॥

ग म प ध स स ग स ध प म प ग मा पा ।
ग मा ग स स ग म प धा प मा प ग म पा ग मा गा-
स ग म प ध प म प पा । इति रत्नावली । ९३ ।

94

[कल्पतरुः][2]

धहीनः कल्पतर्वाख्यस्तीव्रतीव्रतरौ गरी ।
ऋषभोद्ग्राहसंयुक्तः षड्जन्याससमन्वितः ॥

रि ग म प नि स स नि प म ग रि स नि स स रि स रि स ।
स रि ग म म प नि प प नि प म म प मं प ग रि ग म पा म
म पा म म ग री सा । इति कल्पतरुः । ९४ ।

95

[सोरठी][3]

श्रीरागमेलसम्भूता सोरठी रिस्वरोद्ग्रहा ।
पञ्चमाद्धुम्फितोपेता रिपर्यन्तं पुनस्तथा ।
हुम्फिता च सपर्यन्तमग्रस्त्रस्थानषड्जका ।
तथैव पञ्चमोपेता रिस्वराच्च्यावितोदिता ॥

रि म पा री स रि सा नी धा प ध प मा गा रीं ३ स ।

१. cf Verse 470 of सं. पा.
२. cf Verse 471 of सं. पा.
३. cf Verse 472-3 of सं. पा.

सा रि म पा सा ३ नी ध प ध पा मा ग री ३ स ।
रि म पा नी ध प ध पा मा ग री ३ स । इति सोरठी । ९५ ।

96

[मारुः][1]

शुद्धस्वरसमुद्भूतो गान्धारोद्ग्राहसंयुतः ।
आरोहे त्यक्त-धो ज्ञेयो गान्धाराच्च्यवितोदितः ।
अग्रस्वस्थानसंयुक्तः पुनः स्वस्थानसंयुतः ।
आन्दोलितनिषादाद्यो मारुर्धान्दोलितो मुहुः ॥

ग म प नी नि धा ध पा म ग म ग रि स ग म प नी सा स रि स
नि स नि प ध पा म ग म प नी नि ध ध पा म ग म प म ग रिं स
इति मारुः । ९६ ।

97

[कुमुदः]

नाटमेलसमुद्भूतो रागः कुमुदसंज्ञकः ।
आरोहणे म-वर्जोक्तो गान्धारोद्ग्राहशोभितः ॥

ग प ध नि सा रि सा नि ध प म ग रि ग म ग रि री सा
सा रि ग पा ध प ग पा ग पा म ग ग रि रि स नी
स रि ग रि स नी स स । इति कुमुदः । ९७ ।

97 A

[चक्रधरः][2]

नाटमेलसमुद्भूतो रागश्चक्रधरः स्मृतः ।
पञ्चमेन विहीनः स्यात् षड्जोद्ग्राहेण शोभितः ॥

स रि ग म ध नि स स नि ध म ग म ग म ग रि ग रि स
स रि ग म म ग रि स । स रि ग म ध नि ध नि स रि स
स रि स नि स नि ध ध नि स ध नि स नि ध म गा मा ग रि स ।
इति चक्रधरः । ९७ ए ।

१. cf Verse 474-5 of सं. पा.
२. cf Verse 477 of सं. पा.

98

[सिंहरवः][1]

भैरवीमेलसम्भूतो गान्धारेण विवर्जितः ।
आरोहे तु नि-दर्जः स्यान्मादिः सिंहरवः स्मृतः ॥

म प ध स रि म रि स नि ध प ध स नि ध प ध म प
म रि म रि स ध स रि स रि म म प ध स नि धा पा
म रि म रि स ध स स । इति सिंहरवः । ९८ ।

99

[मञ्जुघोषा][2]

श्रीरागमेलसम्भूता गस्वरेण विवार्जिता ।
मञ्जुघोषा धपूर्वा स्यादारोहे त्यक्तनिस्वरा ॥

ध स रि म प ध स नी ध ध प म म पा म म रि सा ध स रि
म रि म पा धा ध प म पा म रि स ध रि म पा म रि स नी ध सा
इति मञ्जुघोषा । ९९ ।

100

[शिववल्लभा][3]

मुखारीमेलसम्भूता महीना शिववल्लभा ।
न्यभावोद्ग्राहगान्धारा गपांशन्यासशोभिता ॥

ग प ध स नि ध प ध प ग प ध स नि ध प ध प ग प ग
रि ग रि स सा रि ग प ग रि ग रि स नी ध ध स रि ग
पा गा रि ग गा रि सा नी धा सा । इति शिववल्लभा । १०० ।

101

[मनोहरः][4]

शुद्धमेलसमुद्भूतः षड्जादिः स मनोहरः ।
आरोहे रिगमैस्त्यक्त आन्दोलितपसान्वितः ॥

१. cf Verse 478 of सं. पा.
२. cf ,, 479 of सं. पा.
३. cf ,, 480 of सं. पा.
४. cf ,, 481-82 of सं. पा.

धैवतं प्राप्य तस्माच्च म [सन्] निवृत्तोऽत्र कम्पितः ।
पञ्चमात् षड्जमासाद्य निवृत्तो मध्यमं प्रति ।
पुनर्निषादमासाद्य निवृत्तो मध्यमं प्रति ।
तत्राप्यान्दोलितो गे च रौ च संस्थितिशोभितः ॥

स स पा प ध प मा प ध नि स नि ध प मा प ध नि ध प-
मा ग रि स । इति मनोहरः । १०१ ।

इति रागलक्षणानि ॥

[(८) अथ श्रुतिनिर्णयः]

श्रुतेर्विषयतां प्राप्त उपेक्षानर्हतां यदि ।
याति तत्र प्रसङ्गाख्या संगतिः शास्त्रसम्मता ॥

तत्संगत्या कृतान्यत्र रागाणां लक्षणानि वै ।
क्रमव्यत्ययताऽतोऽत्र न दोषाय भवेदिह ॥

मध्यस्थाष्टश्रुतिप्रोक्तौ सपावुत्तरपश्चिमौ ।
सपौ पूर्वोत्तरौ ज्ञेयौ मध्यस्थद्वादशश्रुती ॥

पूर्वोत्तरौ मसौ ज्ञेयौ मध्यस्थद्वादशश्रुती ।
कोमलाख्यौ रिधौ स्यातां मध्यस्थद्वादशश्रुती ॥

तथा शुद्धौ रिधौ प्रोक्तौ मध्यस्थद्वादशश्रुती ।
गनी शुद्धाभिधौ तौस्तो मध्यस्थद्वादशश्रुती ॥

तीव्रौ गनी च विज्ञेयौ मध्यस्थद्वादशश्रुती ।
मतीव्रतरसंज्ञस्य कोमलस्यर्षभस्य च ॥

द्वादशश्रुतयो मध्ये ज्ञेया लक्ष्मविचक्षणैः ।
श्रुत्येकादशकौ मध्ये ज्ञेयौ पञ्चमरिस्वरौ ॥

कोमलाभिधधस्यापि शुद्धगान्धारसंज्ञिनः ।
श्रुतीरेकादशैवाहुर्मध्ये लक्षणकोविदाः ॥

शुद्धतीव्रौ धगौ ज्ञेयौ मध्यस्थैकादशश्रुती ।
निषादमध्यमौ ज्ञेयौ मध्यस्थद्वादशश्रुती ॥
त्रयोदशश्रुती मध्ये तीव्र-तीव्रतरौ निमौ ।
समासश्रुतिकानां च शुद्धानां च परस्परम् ॥
समानश्रुतिकानां च विकृतानां परस्परम् ।
द्वादशश्रुतिभिर्मध्ये व्यवधानं भवेदिति ॥
उक्तशेषस्वरान्सर्वान् मध्यस्थाष्टश्रुतीर्जगुः ।
समानश्रुतीकांश्च्छुद्धान्विकृतांश्चापि कोविदाः ॥
सप्तभिर्नवभिर्वापि श्रुतिभिः प्राप्तमध्यकान् ।
विषमश्रुतिकान् शुद्धान् विकृतान् कोविदा जगुः ॥
मध्यमे मेरुसंस्थेऽस्मिन् मध्यमग्रामसम्भवः ।
यदा तदैव तास्तिस्रः श्रुतीर्याति स पञ्चमः ॥
निषादं त्रिश्रुतिं तत्र ब्रूयुर्लक्षणकोविदाः ।
अन्ये तु श्रुतिभिर्युक्ताः सग्रामस्थस्वरा इव ॥
रिमैकैकश्रुतिं प्राप्य यदा गो मेरुगो भवेत् ।
गान्धारग्राम आख्यातस्तिसृभिः श्रुतिभिः परैः ॥
मधपास्तत्र युक्ताः स्युः षड्जोपि तिसृभिर्युतः ।
चतुःश्रुतिर्निषादोऽतो हृतश्रुतिधसौ यतः ॥
ऋषभो द्विश्रुतिर्ज्ञेयो गान्धारेण हृतश्रुतिः ।
गान्धारमध्यमग्रामौ यदि भ्रान्त्या प्रकल्पितौ ॥
तर्ह्येतल्लक्षणं प्रोक्तमर्थाङ्गीकारमात्रतः ।
षड्जग्रामान्यथासिद्धे फलाभावाद्यतस्तयोः ॥
हनूमान् स्वयमप्याह न तौ ग्रामौ मताविति ।
श्रुतयो द्वादशैवात्र स्वरस्थानतयोदिताः ॥
तथोक्तोर्वरिताः सर्वा स्वरस्थानतया दिशेत् ।
तच्छ्रुतिस्थस्वरोत्पन्नप्रस्तारप्राप्तमेलजान् ॥

युक्तोद्ग्राहयुजो रागान् कल्पयन्तु मनस्विनः ।
संवादिनौ न चेदुक्तस्थानगौ शुद्धकोमलौ ॥
धौ यवार्धयवाभ्यां हि कार्यौ न्यूनौ विचक्षणैः ।
भरतादिमुनीन्द्राणामभिप्रायविदा मया ॥
लक्षणानि कृतान्यस्मिन् सूरिसम्मोदसिद्धये ।
नवत्रयोदशाप्यन्ये श्रुतीर्मध्ये व्यवस्थिताः ॥
आहुः संवादिनां चात्र विवेकज्ञानसम्भवाः ।
चतुर्भिस्तु सरी प्रोक्तौ गनी द्वाभ्यां व्यवस्थितौ ॥
चतुर्भिमपधा युक्ता एवं श्रुतिविनिर्णयः ।
अन्यांश्च विकृतान् कुर्याच्छ्रुतिक्षेत्रे विभागतः ॥
प्रत्यक्षमानसिद्धार्थे शाब्दबोधो पटुर्भवेत् ।
एवं चोभयपक्षज्ञज्ञातमेलसमुद्भवाः ।
अनन्ता अपि रागास्युर्गमकोद्ग्राहभेदतः ॥

इति श्रीनिवासकृतरागतत्त्वविबोधः समाप्तिमगमत् ।

रागतत्त्वविबोधः समाप्तः ॥

* विक्रमसंवत् १९७७ कार्त्तिककृष्णैकादश्यामिन्दुवासरे वटपत्तननिवासिना रेवाशंकरतनूजे पुरुषोत्तमशास्त्रिणा लेखनक्रमः समाप्तिं नीतः संशोधितश्च । श्रीरस्तु ।

बिकानेरमहाराजपुस्तकालयपुस्तकमादर्शीकृत्य लिखितः शोधितश्च ॥